

A. BAZALA — UTEMELJENJE I KONSTITUCIJA »IDEJE NACIONALNE FILOZOFIJE«

GORAN GRETIĆ

(Zagreb)

UDK 19 Bazala
Izvorni znanstveni članak
Priljeno: 8. 11. 1990.

U svome ranom radu *Povijest filozofije* (1906—1913) Bazala je planirao i poseban svezak o povijesti slavenske filozofije, no taj naum kasnije nije ostvaren. Međutim njegov kasniji filozofijski rad velikim je dijelom posvećen pitanjima rekonstrukcije i utemeljenja hrvatske filozofijske tradicije, a zatim u okviru toga promišljanju i zasnivanju ideje nacionalne filozofije.

Valja odmah naglasiti da oba vida tog pitanja, naime istraživanje hrvatske filozofijske tradicije kao i pokušaj utemeljenja ideje nacionalne filozofije Bazala preuzima kao, tako reći, baštinjenu zadaću i problem od svog učitelja Franje Markovića. Franjo Marković bio je prvi svjetovni profesor filozofije (od 1874) na ponovno zasnovanom hrvatskom sveučilištu, a kao rektor sveučilišta održao je svoj znameniti nastupni govor (1881) pod naslovom »Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV do XVIII.«¹ Taj je govor istodobno i programski spis u smislu zadaća filozofije u Hrvata kao i sveučilišne nastave filozofije, ali ujedno daje i obrazloženje uloge filozofije u konstituiranju nacionalnog identiteta i samosvijesti narodne. Govoreći o »dva uresa koja je hrvatski narod dao povijesti filozofije«, a misleći pritom, dakako, na F. Petrića i R. Boškovića, on kaže da je sada naša zadaća »da im iskažemo harnost otimljuć ih tmuni, i da na njihova djela pripojimo naš iz nova započeti rad.«² Stoga nam naši nemalobrojni slavni filozofi renesanse daju pravo i omogućuju da stupimo »u uzvišeni hram umlja svjetskoga — ne doduše kao već domaći, nu premda kao kasne pridošlice, to bar sa časnim putnim listom iz doba duševnog preporoda Evrope.«³ Sasvim općenito može se reći da

¹ Prilozi 1—2, Zgb., 1975.

² Op. cit., str. 258.

³ Op. cit., str. 273.

F. Marković ima i zastupa još sasvim klasično, ali i uz to izraženo prosvjetiteljsko viđenje sveobuhvatne i sveutemeljujuće uloge filozofije za probitak pojedinca i zajednice u kojoj živi. To svoje stajalište on je izrazio na slijedeći način: »Nema za čovjekoljuba utješnijega i rekao bih uzvišenijeg pojma no što je: nastajanje skupne duševne i radne osobnosti, nastajanje skupnoga duševno i radno ujedinjenoga organizma od individualnih pojedinaka. A u takovu skupnome organizmu imadu misli, filozofijske misli, koje teže za spoznajom istine i za postavljanje visokih ideala umjetničkome tvorenju i etičkome činjenju i vjerskome upokožavanju ljudskomu, u narodu, sličnu zadaću onoj, koju imadu živci u živom pojedinku.«⁴ Kao osebujan sažetak takvog stajališta može se uzeti Markovićev stav da »nema dvojbe, da samo onaj narod, koji si je stekao domovinu misli, prisvojio si je čvrsto i svoju tvarnu domovinu.«⁵

Bazala kao nasljednik Markovića na katedri za filozofiju u potpunosti je prihvatio ovako shvaćenu ulogu i zadaću filozofije i to je jamačno jedan od izvora njegovih nastojanja oko oblikovanja i utemeljenja ideje nacionalne filozofije. Taj utjecaj ideja F. Markovića o zadaći i ulozi nacionalne filozofije na Bazalino mišljenje dade se, na sreću, vrlo precizno ustanoviti budući da ga je sam Bazala jasno prikazao u svome djelu »Filozofski portret Franje Markovića« (1921). U tom radu odmah je uočljivo da Bazala potpuno prihvaća Markovićevu stajalište o sudbonosnom značenju izgrađivanja i oblikovanja samosvijesti naroda po njegovu povijesnu egzistenciju, a što pak po Markoviću jedino može postići i ostvariti filozofija. Bazala smatra da se Marković u tadašnjoj posebnoj povijesnoj i duhovnoj situaciji morao pitati »kako ulogu u prosvjetnom životu našeg naroda ima da vrši filozofija i to ne samo kao 'studium sapientiae' i 'universitas scientiarum' nego i 'in senso cosmico'«,⁶ odnosno kao izvor samosvjesne kulture u momentu ponovnog osnivanja sveučilišta. Bazali je van dvojbe bila, kao i Markoviću, dobro poznata ogromna uloga sveučilišta pri oblikovanju opće kulturne svijesti naroda, za to je poučni primjer primjer bila Njemačka, pa je stoga dobro razumljivo zašto Bazala često citira Fichtea koji je govorio o takvoj zadaći sveučilišta. S obzirom na tadašnje stanje stvari Marković se našao pred još jednim vrlo teškim pitanjem, naime valjalo se odlučiti za neku određenu filozofiju koja bi mogla poslužiti kao voditeljica pri uvođenju hrvatskog naroda u krug samosvjesnih i kulturnih nacija Europe. Tu tešku i povijesno odgovornu zadaću Marković je, po Bazali, riješio na doista jedino mogući zadovoljavajući način. Naime, on se kao prvo opredjeljuje sasvim općenito za filozofiju kao njegovateljicu kritičkog duha. Pritome se radilo o jasnoj spoznaji i odluci da valja misaono i pojmovno odrediti i usmje-

⁴ Op. cit., str. 273.

⁵ Op. cit., str. 273.

⁶ A. Bazala: *Filozofski portret F. Markovića*, Zgb., 1921, str. 12.

riti kulturni život naroda pred kojim se nalazi nepregledno mnoštvo neodređene i nevrednovane građe iz svih područja života. Osim toga, u kulturi tog naroda postojala su najraznovrsnija naziranja na svijet i život, koja su pripadala različitim tradicijama te ih je sve valjalo metodički i kritički srediti da bi sve to skupa moglo predstavljati produktivno i energično htijenje k usmjeravanju i određivanju kulturnog života. Drugim riječima, tada je bilo prijeko potrebno i uzgajanje znanstvenog i filozofijskog duha koji bi bio sposoban preuzeti na se tu povijesnu zadaću. Zatim Marković čini drugi korak i ne odlučuje se na neki eklektički filozofijski sustav koji bi u sebi uskladio i sintetizirao različitosti filozofijskih stajališta, već se odlučuje za prihvaćanje i preuzimanje, uz određene ograde, Herbartove kritičke filozofije, a i u tome mu Bazala daje sasvim za pravo. Taj je Herbartov filozofijski sustav, kako naglašava Bazala, trebao biti i imati ulogu »propedeutike filozofijskog duha u nas«. Međutim, ovdje valja odmah istaći da u ovom drugom koraku, naime u odabiru i preuzimanju jedne konkretne, i to još tuđe filozofije, Bazala ne slijedi svog učitelja. Tu po Bazali, naime, upravo izlazi na vidjelo jedno od središnjih pitanja koncepcije i ideje nacionalne filozofije, naime što uopće može značiti prihvaćanje jednog takvog stranog sustava za koncepciju »samonikle« nacionalne filozofije, no o tome će biti kasnije iscrpno raspravljano.

Marković pronalazi vrlo lijepu sintagmu za svoje shvaćanje filozofije. Naime, ona je za njega »duševno sredotočje čovjeka«, a bez njega smo kao pojedinci i narod izgubljeni, odnosno od toga zavisi »duševna struktura, vrsnoća i ujedinjenost duševnosti, jedinstvenost mišljenja i težnja, pravac volje i rada . . . svijest o našem položaju i zadaća u kulturnom životu i naša uloga u povijesti ljudstva.«⁷ Ovakvo sveobuhvatno određenje filozofije čini okosnicu sveukupnog života s izrazito prosvjetiteljskim zadatkom, pa tom prilikom Bazala utvrđuje da je kod Markovića data paralela između odgajanja i kultiviranja pojedinačne svijesti i procesa odgoja naroda (što je, doduše, oduvijek bila nedvojbeno zadaća filozofije, posebice tematizirano i utemeljeno u Hegelovoj *Fenomenologiji duha*) koji postupno stječe svijest o samom sebi, odnosno o svojim ciljevima i zadaćama. Tek na taj način narod je u stanju doista postati »historičkim faktorom« budući da u događanju života unosi »svoju dušu«, a što znači da u oblikovanju svog povijesnog života upravo ostvaruje »svoju ideju«. Filozofija kao »osviješteni kulturni duh« kod Markovića ima stoga zadaću »da bude kulturni program narodne biti«⁸ i to može biti jedino ona jer je »oblikovna sila, koja kulturi naroda, izraženoj u objektivnim tvorbama umjetnosti i znanosti, u društvenim i političkim odnošajima podaje osobit, karakterističan izgled. Kao izražaj samosvijesti narodne ona je princip samotvornosti po ko-

⁷ Op. cit., str. 14.

⁸ Op. cit., str. 16.

jem narod postaje uračunljivim faktorom u društvu čovječanskom i aktivni suradnik u povijesti ljudstva.«⁹ Tumačeći Markovićevo viđenje onog što filozofija jest i treba biti Bazala citira i njegov stav iz uvoda za predavanje o Logici (koja su do danas neobjavljena) gdje kaže: »nećeš zadržati svoje domovine tvarne, ako nijesi stekao domovinu duhovnu: ona ti je jedini branik ove.«¹⁰

U svojim izlaganjima Markovićevih stajališta Bazala se, upravo nakon citiranja gore navedenih mjesta, ponovno vraća pitanju odnosa »zahtjeva filozofije narodne« i stranih utjecaja, jer tu, dakako, izlazi na vidjelo sva sistematska složenost i prijepornost tog zahtjeva. Pritome se radi o slijedećem sklopu, naime put izobrazbe narodnog duha koji je, dakle, branik njegove slobode vrši se na tuđoj »inorodnoj«, filozofiji, tj. na filozofijskim dostignućima i smjerovima drugih naroda, drugotnih duhovnih tradicija. Drugim riječima, to znači da je ovdje nužno izvršiti duhovno osamostaljenje i oslobođenje od stranih utjecaja, a to nije samo pitanje časti i ugleda već prije svega stvar narodnog karaktera u vrlo širokom smislu tog pojma, pa se time vjerojatno može objasniti Bazalina česta uporaba prilično neodređene sintagme »zahtjev filozofije narodne«. U pokušaju rješenja tog prijepora Marković rabi metaforu o doilji. To je u našem slučaju strana filozofija, pa iako ona nije rođena majka, ipak postavlja na noge narod te ga time i istodobno duhovno osamostaljuje i oslobađa ovisnosti. Bazala ističe da je Marković bio svjestan opasnosti vezivanja nastajućeg narodnog duha na isključivo jednu duhovnu tradiciju, u našem slučaju njemačku, te je upozoravao da se toga moramo osobito čuvati da se ne bi dogodilo da »klica samorodna, samosvojna usahne«. Da bi se izbjegle te opasnosti, Marković, dapače, savjetuje isto tako i oslanjanje na engleske, francuske, sjevernoslavenske i, prije svega, helenske izvore. Po njegovom bi se mišljenju tek na taj način, tj. pod utjecajem raznorodnih tradicija, postupno razvila i oblikovala vlastita »naša žica« u kojoj bi se zatim moglo iskazati i očitovati nešto osebujno naše misaone slike svijeta i života, a to bi moralo biti vidljivo u konkretnom životu naroda. Time se nužno nameće pitanje kako je došlo do toga da Marković bira upravo jedan od sustava njemačkog duha, naime Herbartov, za osnovu filozofijske izobrazbe našeg naroda. Sam Bazala daje za ovo važno pitanje slijedeće vrlo zanimljivo tumačenje: kao prvo, sam je Marković isticao srodnost Herbartovog mišljenja s engleskom filozofijom. Sličnost on nalazi Herbartovoj teoriji mehaničkih predodžbi s anglo-saksonskom asocijativnom psihologijom; zatim je sam Marković Herbartov logički formalizam ublažio Millovim logičkim stajalištima i, konačno, on je nastojao Herbartovo učenje upotpuniti mislima Leibniza i Lotzea. Po Bazali su za Markovića ova dvojica bila neke vrste predstavnici slavenske

⁹ Op. cit., str. 16.

¹⁰ Op. cit., str. 17.

filozofije. Naime, Leibniza je on držao samo otuđenim predstavnikom slavenskog roda (što je i točno jer je po roditeljima bio Poljak), pa je dapače u njegovoj filozofiji pronalazio prikrivene »slavenske žice«. Navodno je iz istih razloga simpatizirao Lotzea, koji je bio rodom iz Budišća gdje je još u ono vrijeme bilo slavenskog življa. Bazala izvještava da se Marković vidno prepušta utjecajima mišljenja ove dvojice filozofa u »uvjerenju da time popušta glasu narodne biti — slavenske.«¹¹ Dakako, ni sam Bazala nije najuvjereniji u ispravnost tih Markovićevih stajališta, no ona su za njega u svakom pogledu vrijedno i plemenito nastojanje da se u kulturi ostvari »naše bivstvo«, naime ono slavensko, i to je za Bazalu prije svega bio dokaz da je Marković pravilno uočio »probleme naše budućnosti«, a to je nužnost da se naša »samorodna« snaga i mišljenje, usavršeno i oplemenjeno, iskaze u svim oblicima i tvorbama života. To je po Bazali posebice važno za male narode, a kao potvrdu tog svog stajališta navodi da puno veći i kulturno razvijeniji narodi ponovno osjećaju potrebu da se »osvijeste u pravcu svoje biti«. Kao potporu tog stava Bazala navodi Nietzschea koji se obraća svim onim svojim sunarodnjacima koji na sebi osjećaju »iskvarenje njemačkog duha«, a njega Nietzsche označava kao »kozmpolitski agregat« i »suvremeno barbarstvo«, te ih savjetuje da se posvete autohtonom uzgoju i obrazovanju njemačke kulture. (Doduše, ovdje treba napomenuti da su to ranija Nietzscheova stajališta koja je on kasnije znatno izmijenio, i to upravo s obzirom na pitanja nacionalne kulture.) Bazala posebice ističe Nietzscheovo shvaćanje da kultura valja biti »jedinstvo stila u svim očitovanjima pojedinog naroda«¹² te naglašava nedostatak tog jedinstva, koji se očituje kao kulturni nagon što pomiruje različite utjecaje, i to u skladu s izvornim narodnim bivstvom. Bez tog jedinstva nastupa nesređeno stanje slike svijeta koju Nietzsche označava kao »kaotična zbrka stilova«. Na osnovi svega izloženog Bazala zaključuje da taj Markovićev program ne može biti posao jednog dana, već je to zadaća mnogih generacija kao »osvještenje i okrepljenje vlastitog bivstva«, a ono se na specifične načine mora očitovati u svim područjima života, jer niti jedan njegov vid ne bi smio ostati bez utjecaja tog bivstva. Naime, »što u narodu nastaje treba da rođenom grudom odiše«. U tome kontekstu Bazala promišlja i odnos različitih »oblika duševne kulture« spram narodnog bivstva te smatra da je umjetnost najbliža tom bivstvu, svakako više od znanosti koja se odlikuje apstraktnošću, tj. odvojenošću od konkretnog života. Ali po njemu je filozofija po svojoj prirodi najbliža umjetnosti, ona kao *ars artium* stvaralačkom sintezom zapravo vrši zaokruženje i upotpunjenje spoznaja različitih pojedinačnih znanosti u jednu cjelovitu sliku ljudskog odnošenja spram zbilje, te konačno postavljanjem vrijednosti spram života nadvisuje u osnovi i scijentističku funkciju znanosti. Sve to pak

¹¹ Op. cit., str. 18.

¹² Op. cit., str. 19.

jasno pokazuje da je upravo filozofija ta duhovna snaga i znanost koja je sposobna uvidjeti i primjereno razvijati narodno bivstvo.

Ustvrdivši da se od doba renesanse veliki europski narodi počinju razvijati u »narodnom pravcu« Bazala smatra da se otada lako može pratiti njihovo nastojanje da, s jedne strane, »kulturnim nastojanjima« rješavaju pitanja vlastitog narodnog bivstva, a, s druge strane, oblikuju i reprezentiraju ideju čovjeka i dostojnog ljudskog života. Tako su njihovi pjesnici, umjetnici i mislioci oblikovali i određivali način mišljenja i života tih naroda, njihovo mjesto i položaj u svijetu kao i njihove osebujne zadaće u »krugu čovječanstva«, a to je bio put i način kako su ti narodi došli do vlastite samosvijesti. Ona u sebe uključuje sadržaje »narodne priče i pjesme, životnu mudrost, društveni i politički smisao, ukus i vjersko čuvstvo«. ¹³ Na tekovinama antičke kulture i zahtjevima suvremenog života ti su se elementi sintetizirali do jasnog oblička, profila narodnog bivstva, a njega Bazala označava kao »stil života« u kojem se vidi i očituje »narodna duša« dotičnih naroda. I Bazala tu odmah dodaje da je naš narod bio u neposrednoj svezi s tim izvorima modernog života, dapače u tome je pokretu zbiljski sudjelovao, ali budući da mu »tečaj povijesnih prilika nije bio sklon«, nije se razvijao na isti način kao i ostali veliki europski narodi. Njegova je historijska sudbina bilo mjesto na kojem su se križale velike civilizacije i religije, Rim i Bizant, kršćanstvo i islam, kao i interesi velikih i ekspanzionističkih nacija s istoka i zapada, sjevera i juga. Stoga se njegova energija stoljećima prvenstveno trošila na elementarno očuvanje narodne egzistencije, odnosno taj je narod bio primoran da brani i okuplja »ostatke ostataka slavnog nekoć kraljevstva«. Iz tih se razloga kod nas dosta kasno razvila ideja narodnog jedinstva koja je nužna za bilo kakav kulturni napredak, odnosno ideja zajedničkog književnog jezika i kulture. Kod nas se, dakle, radilo o borbi za očuvanje nacionalno-teritorijalnog integriteta, ali zapravo prvenstveno o borbi za nacionalni identitet koji je stoljećima bio izvrnut agresivnim stranim utjecajima, kobnim za održanje narodnog bivstva i duše, a to je filozof i pjesnik Marković pokušao simbolički prikazati u pjesmi »Zla kob« (1865).

Bazala zaključuje da su Markovićeve opća stajališta o odnosu pojedinca i naroda, povijesti i kulturnih ustanova vrlo srodna Fichteovom etičkom idealizmu. Naime, za obojicu je kultura »gospodstvo uma u izvanjskim (objektivno-socijalnim) i unutrašnjim »subjektivno-individualnim prilikama života«. ¹⁴ Upravo to stajalište o »osvještenju narodne biti« nužno vode Markovića k istraživanju prošlosti, jer razvijena pojedinačna i opća samosvijest omogućuju i dovode do idealnog sjedinjenja prošlosti i budućnosti u trajanju sadašnjosti, a iz toga onda slijedi da je samo »kulturni čovjek [je] čovjek povijesti«. Stoga Bazala, tumačeći Markovića, odlučno tvrdi da je povijesna orijentacija oko cje-

¹³ Op. cit., str. 29.

¹⁴ Op. cit., str. 27.

line narodnog života bitna pretpostavka za mogućnost izgradnje, tj. novog započinjanja kulturnog života. Zato su se, mada možda i nesvjesno, naši glavni preporoditelji bavili poviješću; Gaj oživljavanjem tradicije, Kukuljević pronalaženjem starih pisaca, a Demeter je tražio most između tadašnje Ilirije i rimskog ilirstva. Pa iako je u njihovim pogledima, gledano sa stajališta historijske istine, bilo dosta toga pogrešno, to svakako nije bilo ono odlučno. Naprotiv, bitna stvar bila je historijska sveza koja je tim putem, tj. preko različitih oblika narodnog stvaranja, uspostavljala povijesno svjesni život naroda.

Bazala ustvrđuje da je »Marković stupio u naš kulturni život na jednoj točki gdje je trebalo posredovati«,¹⁵ naime posredovati u definiranju povijesnog kontinuiteta naroda, i to je bilo ono što je on izvršio, dok za izgradnju vlastitog i originalnog nazora o svijetu i životu više nije imao ni vremena ni energije, odnosno to je ostala zadaća slijedećih pokoljenja. Bazala kaže da je Marković nakon otvaranja sveučilišta i osnutka Akademije tražio u prošlosti kao »rođeni aristokrat putni list kojim će narod svoj uvesti u kolo prosvijetljenih naroda«. ¹⁶ Taj je njegov stav najjasnije izražen u već citiranom rektorskom govoru gdje Marković još kaže: »Za stvaranje skupne narodne duševne osobnosti naše pridonijet će svaki svoj dijelak i misli naših starih filozofijskih pisaca, kad ih proučimo i narodnom životu pripojimo.« Nakon svega rečenog Bazala na slijedeći način sažima Markovićeve poglede na ulogu filozofije: »Filozofija je duh ujedinitelj ne samo misli, nego i čuvstva i čina. To je prosvjetni znamen filozofije.«¹⁷

Završavajući taj dio svoje monografije o Markoviću Bazala uviđa i još jednu dodatnu mogućnost razvoja i primjene tih njegovih stajališta. Bazala naime navodi mogućnost izgradnje jedne sociološke ideje koja »društvo osniva i organizira na svjesnim potencijama«, a pritom misli na slijedeće: po njemu društveni razvoj očito pokazuje tendenciju da se uvjeti življenja sve više reguliraju i to na osnovi unutrašnjih, a ne izvanjskih činitelja. Time se otvara mogućnost izgradnje socijalnih i kulturnih sistema na »dinamici svjesnih sila, na socijalnoj spoznaji, socijalnom osjećaju i socijalnom htijenju«, a to bi onda značilo da se društvo zasniva na »umnoj svijesti«. Bazala označava taj visoki zahtjev za tadašnje prilike irealnim, mada ne i imaginarnim, te mu se takva socijalna konstrukcija čini osobito privlačnom jer bi u njoj mogle doći do izražaja neke slavenske osebnosti, primjerice »da se u odnošaje društvenog života unese više usrdna držanja, više duše i unutrašnje privrženosti.«¹⁸ Za Bazalu to bi mogao biti mogući put da se pomoću ideja čovječnosti na miran način preobrazi borba za opstanak u zajedničko nastojanje oko izgradnje ideje čovječnosti.

¹⁵ Op. cit., str. 29.

¹⁶ Op. cit., str. 30.

¹⁷ Op. cit., str. 40.

¹⁸ Op. cit., str. 42.

Ovo su u osnovnim crtama, kako ih je prikazao Bazala, ideje F. Markovića o ulozi i zadaći filozofije u kulturnom i općenito historijskom životu naroda, a ta njegova shvaćanja Bazala u načelu prihvaća, te dapače samog sebe razumnije kao nastavljača i daljnjeg izgraditelja tih Markovićevih pogleda. U svojim kasnijim radovima o pitanjima nacionalne filozofije Bazala je pokušao nacrt Markovićeve ideje nacionalne filozofije nadopuniti i doraditi u dvojakom smislu. Kao prvo, u historijskodokumentarnom pogledu, dakle valjalo je upotpuniti i dokumentirati našu filozofijsku tradiciju, a zatim, i to je svakako bitno, izvesti, utemeljiti i obrazložiti našu originalnu filozofijsku misao i to na uvidu i spoznaji izvornosti narodnog duha.

S obzirom na tadašnje povijesno-kulturno-duhovno stanje našeg naroda te posebice u svezi s utjecajem Masarykovih općekulturnih i socijalnih nazora na samog Bazalu, nije on ni mogao biti neka klasično akademska pojava i egzistencija. On, slično kao i njegov učitelj F. Marković, smatra svojim životnim pozivom i zadaćom svestrano obogaćenje duha svog naroda te njegovo uvođenje u krug kulturnih i razvijenih naroda Evrope. Taj put, dakako, vodi prije svega preko i kroz filozofiju, koja je temelj duhovnosti, jer se filozofijski valja oblikovati i poimati naša svakodnevnica, naša volja i htijenje, kao i sveopći način življenja. A Bazalin životni put dojmljivo je svjedočanstvo težnji k ostvarenju takvih uvida. Doduše, te ideje i zadatke nije postavio tek Bazala sam. Naime, to su bile isto tako i ideje i »duh vremena« razdoblja narodnog preporoda, a do jasnog pojmovnog stajališta uzdigao je to još Franjo Rački, prvi predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Svoje uvide i poglede on je jasno formulirao zastupajući stajalište da jedan narod postaje i jest povijesni narod tek kad je izobražen u smislu osebnih karakteristika narodnog duha. Tek to mu omogućuje da su-djeluje u razvoju duha čovječanstva, a njegova zbiljska moć očituje se tek u stvaranju novih znanstvenih i filozofijskih spoznaja.

Nadovezujući se na te ideje Franje Račkog Bazala je u tom smislu poduzeo prvu inicijativu već 1907. predlažući otvaranje jedne zajedničke, otvorene katedre sveučilišta za filozofiju, a 1912. to je i ostvareno u liku otvaranja pučkog sveučilišta. Kao što je dobro poznato, to pučko sveučilište, u kojem je Bazala desetljećima imao vodeću ulogu, imalo je vrlo značajan udio u slobodarskom prosvjeđivanju u gradu Zagrebu i Hrvatskoj. U cilju ostvarivanja tih ideja narodne prosvjete Bazala je isto tako bio jedan od najvažnijih djelatnika druge dvije vrlo važne hrvatske kulturne ustanove. Bio je tajnik i predsjednik Matice hrvatske, u kojoj je držao i mnogobrojna predavanja, i isto je tako bio član i dugogodišnji predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, u kojoj je držao znamenite govore na svečanim sjednicama Akademije, a i mnogi od njegovih najvažnijih radova objavljeni su u Radovima JAZU. I na koncu, on je sudjelovao u sasvim konkretnom političkom životu Hrvatske i Jugoslavije, zastupajući razumna i napredna stajališta, zalažući se za republikanske, federalističke, tolerantne i pro-

svijećene odnose u našoj zemlji. To je samo u osnovnim crtama prikaz svestranog sudjelovanja Alberta Bazale u našim općekulturnim zbivanjima, pa se na temelju svega iznesenog može pouzdano reći da je on izvan sumnje jedna od najznačajnijih osoba kulturnog života međuratnog razdoblja, osoba izuzetne energije, pojava koja je ostavila značajan trag u našoj sredini.

Taj Bazalin, moglo bi se reći, kulturno-prosvjetni aktivizam bio je, dakako, utemeljen u njegovu poimanju filozofije kao nedogmatskog, slobodnog čina pojedinca, koji kao takav ima osobite obveze i odgovornosti spram vlastite zajednice i naroda. Upravo u vezi s tim pitanjem izgleda da su se kod njega sretno slučajili njegovo klasično humanističko nastrojenje, koje je lijepo vidljivo u njegovim opisima grčkog poimanja odnosa pojedinca i zajednice, s egzistencijalno-konkretnim zahtjevima njegovog vremena. Poznato je da je Bazala cijeli život imao uz pisaci stol Nietzscheovu bistu te je osobito rado citirao njegove riječi iz »Volje za moć«: »Ne želim nikoga nagovarati na određenu filozofiju. Nužno je, a moguće čak i poželjno, da svaki filozof bude svagda osebujna biljka. Ništa nije odvratnije nego poučno prepričavanje filozofije...« Navodno je isto tako često citirao Fichtea, jamačno njemu vrlo srodnog mislioca, odnosno njegovu misao da svatko ima i bira filozofiju s obzirom na to kakav je kao čovjek.

Iz tih razloga razumljivo je da je u traženju adekvatne filozofije za svoje vrijeme, a u cilju ostvarenja svojih kulturno-prosvjetnih nazora, išao drugim putem od svog učitelja Franje Markovića. Radilo se po njemu o pronalaženju ideja, iz cjelokupne tradicije filozofije, koje mogu pospješiti kulturni život naroda i potaknuti njegovo osobno individualno stvaralaštvo. Ideja o nacionalnim specifičnostima filozofije velikih naroda, usprkos njenoj neospornoj univerzalnosti, potječe od jednog od njegovih učitelja, naime od W. Wundta, koji je i napisao rad o osobnostima filozofiranja velikih evropskih naroda. Stoga se za Bazalu postavlja zadatak pronalaženja nekih osebujnosti čije je izvorište u cjelokupnome narodnom stvaralaštvu duha našeg naroda. Dakako, ovdje mu je bio uzor Masaryk, koji je naime nastojao pronaći i ustanoviti posebnosti češkog duha naroda. Bazalino filozofiranje izraz je težnje ka zahvaćanju duha vlastitog naroda i tome on posvećuje čitav niz radova, a taj duh naroda po njemu se manifestira u najrazličitijim vidovima osebujnog životnog doživljaja. Prema tome, zadaća je filozofije istraživanje prvotnih svojstava i odlika tog bića naroda, s time da od tog iskonskoga valja razlučiti ono stečeno i kasnije prihvaćeno. Međutim, po Bazali, sam korijen tog bića nije bezuvjetno, tj. potpuno otvoren, transparentan. Naime, on se izmiče cjelovitom pojmovnome zahvaćanju. Njega temelji i u njegovom temelju jest nešto što Bazala naziva »pradoživljaj« kroz koji se objavljuje i manifestira život naroda, odnosno »na pradoživljaju — na životnom vrelu stvaralačkog snovanja, što se zove »mythos« iz kojega se rađa umna misao »logos« i zanos za

lijepim »eros« i težnja na dobro »ethos«¹⁹ očituje se po njemu filozofiji zadana bit bića. Takvo stajalište bilo je ujedno i kriterij njegove recepcije njemu suvremene filozofije, odnosno za njega je cjelokupna filozofijska tradicija bila izvorište iz kojega se nadaju mogućnosti za razumijevanje originalnosti ljudskog stvaralaštva.

Mislilac koji traži specifičnosti duha naroda nužno se posebice mora baviti problemom jezika, jer se osebjnost duha neumitno prvotno manifestira upravo u mediju jezika, koji je i njegov izvorni oblik očitovanja. Zato Bazala istražuje osebjnost i posebnost izvornih narodnih riječi, budući da njihova etimologija iskazuje tu prikrivenu, na prvi pogled neuhvatljivu mnogoznačnost i povezanost riječi i stvari, doživljaja i njihovog tumačenja. Na isti način on tumači nastajanje specifičnih »slika svijeta« gdje se u liku jedne zaokružene cjeline iskustva i doživljaja oblikuje osebjna zbiljnost u ljudskoj svijesti. Tako oblikovana »slika svijeta« razlikuje se tim svojim posebnim načinom od neke druge, i to kod zajednica i naroda, kao i kod pojedinaca. Tako shvaćen svjetonazor konstituira »pojedinačne« svjetove, pa se stvarnost zajednička različitim pojedincima i narodima preobražava u različito doživljene svjetove. Takav jedan posebno uspješan primjer Bazalinih etimologijskih izvođenja, odnosno objašnjenja, kako se već u temeljnim filozofijskim terminima naznačuje i šire »duhovno« značenje i osebjnost dotičnog sustava, jest termin »predmet«. On ga analizira uspoređujući ga s njemačkim ekvivalentnim izrazom »Gegenstand« i pritome, po njegovu mišljenju, izlazi na vidjelo da za razliku od njemačkog izraza gdje prema etimologiji svijesti stoje bića ili nešto nasuprot, a to izražava određeno statičko poimanje svijeta, dok se u našoj riječi »predmet« očituje jedno drugo stajalište svijesti spram bića. Naime, u našem izrazu »predmet« uočava se određena dinamičnost, odnosno tu svijest kao volja u izvjesnom smislu i značenju nešto preda se »meće«, tj. »svijet« je pred svijest »metnut«, a u tome se očituje osebjnost našeg dinamičkog zahvaćanja i poimanja svijeta. Zato Bazala tim povodom zaključuje: »Uza sve to ostaje u izražaju pojedinog jezika nešto što se ne da naprosto prenijeti u drugi. Dovoljno je primjerice podsjetiti na različiti i nejednako izraziti prizvuk u riječima 'kosmos', 'mundus', 'Welt' za ono, što se u nas zove 'svijet' ili u riječima 'rhema', 'res', 'Ding' za 'stvar', ili 'moira', 'fatum', 'Schicksal' za 'udes' i drugo slično. Zato je i razumljivo da posuđene riječi u prenesenom krugu ne zadržavaju punoću svojeg izvornog značenja: neka se samo pomisli na šturo značenje riječi 'ideja' prema onome, što se osjeća u grčkom jeziku ili na potpuno zatrti smisao stvaralaštva u riječi 'poezija'.«²⁰ I, dakako, Bazala ne ostaje samo pri pomišljanju specifičnosti etimologija i iz njih proizšlih razlika već te uvide proširuje na strukturu duševnosti i onog što on

¹⁹ Bazala: »O ideji nacionalne filozofije«, Zagreb, 1938, s. 21.

²⁰ Bazala: »O ideji nacionalne filozofije«, s. 8.

naziva »navlastito složena kompozicija smislenih uviđaja i vrednota«. Tu se, prema tome, radi o otvorenim mogućnostima raznovrsnih izražaja, i to raznolikim riječima u okviru istog jezika, ali različitih vidova određenih pred svijest »metnutih« iskustvenih sadržaja. Tumačeći osebnost vlastitosti ljudskog bića i njegove svijesti ili nesvijesti Bazala stoga kaže: »Izraz te možnosti nije svagda i u svakom pravcu jednako uspješan i značajan, bilo da je spriječen da se po svojoj "volji" dade i iskaže, što ga potreba i želja nuka.«²¹ Zato je i zadaća filozofije da u najrazličitijim manifestacijama i područjima stvaralaštva istražuje i iznalazi osebnost našeg narodnog duha, koji se, naravno, izriče i očituje u različitim vidovima. Temeljnu oznaku tog slavenskog duha, u razlici spram ostalih europskih, on nalazi u njegovom određenju kao dinamično-voljnoj, a u čemu se i sastoji izvorište njegovog stvaralaštva.

Pitanje načina konstitucije, a zatim i osebnog karaktera nacionalnih filozofija u okviru razvoja europskog mišljenja nije nimalo jednostavan problem, a i kao takav u filozofijskoj literaturi rijetko je bio predmet posebnih istraživanja. Zato svakako ima više razloga, a vjerojatno je najvažniji u tome da filozofi velikih europskih nacija između ostalog jednostavno nisu imali potrebu još i za takvom vrstom legitimacije vlastitog mišljenja. Kao što je poznato, ono što se smatra i naziva zapadnjačkom duhovnom tradicijom, metafizikom ili filozofijom utemeljeno je i dato kao razvoj grčkog mišljenja. To je stajalište koje je Hegel prvi jasno izrazio te pojmovno i filozofijski-povijesno sustavno obrazložio. Ta Hegelova koncepcija razvoja duha, bez obzira na sve pojedinačne prigovore i osporavanja s različitih stajališta i raznorodnih koncepcijskih povijesno-filozofijskih motiva, ipak je općeprihvaćena ideja konstitucije duha Zapada. Stoga treba dati makar u osnovnim crtama prikaz Hegelovog stajališta koje je on sustavno najbolje dao i razložio u uvodu za svoju »Povijest filozofije«. Njegovi se pogledi mogu sažeti u slijedeće točke:

1. Filozofija je objektivna znanost o istini, znanost o njenoj nužnosti i pojmovna spoznaja; ona nije nikakvo mnijenje ili svjetonazor.

2. Oprečno popularnom uvjerenju filozofija je u najvećoj opreci s onim apstraktnim, odnosno ona je put ka konkretnom.

3. Filozofija započinje tada i tamo kada se ono opće zahvaća kao sveobuhvatno biće, odnosno kada se biće zahvaća na opći način, tj. kada na vidjelo izlazi mišljenje mišljenja. Mišljenje mora biti nešto za sebe i u svojoj slobodi doći do egzistencije. Time je postavljena svijest slobode. Zato se zbiljski početak mora postaviti u slobodnu misao koja zahvaća ideju apsolutnog, tj. bitak koji misao zahvaća kao bit stvari, i zapravo je misao.

4. Međutim, to opće određenje apstraktno je, odnosno ono istovremeno mora biti povijesno, tj. konkretni lik jednog naroda čiji bitak čini to načelo. Narod koji ima tu svijest slobode utemeljuje svoje op-

²¹ Bazala: »O ideji nacionalne filozofije«, s. 10.

stojanje na tome načelu, naime čitavo stanje naroda utemeljeno je na tome pojmu. Drugim riječima, za nastupanje filozofije potrebna je svijest o slobodi, a s praktične strane to znači da tada i nastaje zbiljska, politička sloboda.

5. Politička sloboda jest samo tamo gdje individuum zna samog sebe kao individuum, kao ono opće i bitno, gdje subjekt zadobiva svijest osobnosti. Mišljenje je određenje nečeg u formi općenitosti, a misliti sebe znači znati sebe kao nešto opće, tj. sebi dati određenje općeg ili odnositi se na samog sebe, a upravo u tome sadržan je element praktičke slobode.

6. Pojedinačni duh zahvaća svoj bitak kao ono opće i općenitost se izražava kao odnošenje spram samog sebe. Biti-kod-sebe čini osobnost i beskonačnost. Ja i to je bitak duha. Stoga je i on bitak nekog naroda koji se zna kao slobodan, i jest ono opće koje je princip njegovog cjelokupnog čudorednog i ostalog života. Tu slobodu nalazimo tek kod grčkog naroda pa stoga tamo i započinje filozofija.

To su, dakle, osnovne Hegelove teze o uvjetima nastanka filozofije i samih njenih određenja. Filozofija je, prema tome, rođena u Grčkoj u jednom jedinstvenom i osebnom trenutku tog naroda. Zato i Bazala s pravom naslovljava prvi odsjek svoje povijesti filozofije kao »Povijest narodne grčke filozofije«. S obzirom na našu temu, sada se pred nas postavlja slijedeći problemski sklop: filozofija koja je nastala kao »narodna grčka filozofija« u tijeku svog razvoja od 2500. g. postala je sveutemeljujuća okosnica zapadnjačke kulture, te su se iz nje razvile moderne znanosti i suvremena znanstveno-tehnička civilizacija. No uprkos takve pojmovno-povijesne konstitucije filozofije, ipak je legitimno pitanje uloge i značenja ostalih »narodnih filozofija« u su-oblikovanju i su-konstituiranju onog što se zove zapadnjačka metafizika ili filozofija. Prije nego što prijedemo na razmatranje i tumačenje Bazalinih stavova o ideji nacionalne filozofije, bit će instruktivno navesti stajalište jednog od najznačajnijih filozofa XX. stoljeća, koji se nakon Hegela na najprodubljeniji način bavio problemom konstitucije i povijesti metafizike. Riječ je o M. Heideggeru koji se, dakako, nije nikada izričito bavio pitanjem »ideje nacionalne filozofije«, mada se sasvim jasno u mnogobrojnim svojim radovima odredio spram pitanja podrijetla i konstitucije zapadnjačke filozofije. On je tu sasvim jednoznačan. Naime, po njemu ne postoji nikakva ni njemačka ni francuska ni engleska filozofija. Štoviše, on izričito kaže da Nietzsche (koji za mnoge upravo važi kao njemački mislilac par excellence) nije nikakav njemački mislilac, već zadnji i prijelomni mislilac metafizike, tj. filozofije koja je konstituirana u jedinstvu i daljnjem razvoju platoničko-aristotelovske ontoteologije.

O pitanjima i problemima nacionalne filozofije Bazala je vrlo često pisao, prvo u svom ranom djelu »Povijest filozofije« te zatim izričito u raspravama: »Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske, od pada apsolutizma ovamo« (Zagreb, 1936), »O jugoslavenskoj misli« (Zagreb, 1935) te u radu »O ideji nacionalne filozofije« (Zagreb, 1938). Kada

se uzmu u obzir i njegovi ostali radovi, primjerice habilitacijski rad o Maruliću, iz 1904, vidi se da je pitanje uloge filozofije u duhovnom i kulturnom životu naroda bilo nešto što je neprestance zaokupljalo njegovo mišljenje. I to dakako nije slučajno. S jedne strane, to je takoreći naslijeđeni problem kojim se, kao što smo već rekli, prvi počeo baviti njegov učitelj Franjo Marković (1845—1914). Međutim, to pitanje bilo je u vrijeme Markovića, kao i Bazale, nešto što se mišljenju naprosto nametalo, odnosno bilo je povijesno-kulturno utemeljeno u zbiljskim historijskim okolnostima i uvjetima tadašnjeg života hrvatskog naroda.

U Bazalinom glavnom djelu »Povijest filozofije« javljaju se očito značajni problemi upravo s obzirom na pitanje osebnosti nacionalne filozofije, a koja bi trebalo da bude nešto više od »putnog lista«, tj. činjenice pojedinačnog, makar i značajnog suoblikovanja i sudjelovanja u razvoju zapadnjačke filozofije. Naime, u svojoj povijesti filozofije Bazala se isto tako morao odrediti spram pitanja podrijetla filozofije kao nečeg što je nedvojbena i specifičan proizvod duha Zapada; on se tu priklanja stajalištu E. Zellera (dakle jednog od najznačajnijih Hegelovih sljedbenika) te brani i zastupa tezu da je grčka filozofija »samonikla«. Slijedeći Zellera on smatra da su istočni narodi dali različite poticaje Grcima, ali oni nisu naprosto presadili u svoje mišljenje bilo koji sustav s Istoka, već su sve te poticaje prilagodili svojoj osebnosti prirodi i tako stvorili narodnu grčku filozofiju. Slijedeći nutarnju logiku razvoja europskog duha Bazala prikazuje njegovu preobrazbu narodnosno-grčkog horizonta u univerzalistički helensko-rimski te zatim u srednjovjekovno-kršćanski obzor, a cijeli se taj razvitak epohalno pokazuje i očituje »duh zapada koji ima svoje samoniklo vrelo u filozofiji grčkoj«. ²² U III. knjizi svoje »Povijesti filozofije« Bazala raspravlja, kao što je to inače i vrlo uobičajeno, o njemačkoj, francuskoj i engleskoj filozofiji. Međutim, ta konvencionalna nacionalna podjela novovjekovne filozofije nama se još ne čini dostatnim razlogom za pretpostavku da je on već u tom ranom djelu zastupao i sproveo stajalište o ideji nacionalne filozofije u okviru europske duhovne tradicije.

U predgovoru III. sveska svoje »Povijesti filozofije« Bazala izražava žaljenje da u okvirima njegovog djela nije našla mjesto i povijest filozofije slavenskih naroda. Prvi načelni razlog za izostavljanje slavenskih mislilaca jest njegov naum da dađe prikaz samo »filozofijskih nastojanja svjetskog značenja«. Bojao se da bi slavenski mislioci koji bi eventualno ušli u taj izbor ipak došli u nepovoljan položaj, jer moglo bi biti umanjeno njihovo neprijeporno značenje za kulturni i filozofijski život njihovih naroda spram »sjaja velikih umova daleko prosvjetljenijih naroda«. Zato je on predlagao da se napiše posebna povijest filozofije slavenskih naroda, i to od strane stručnjaka svakog pojedinačnog naroda. Povijesno-kulturne okolnosti nisu bile naklonjene toj bez dvojbe plemenitoj slavenskoj ideji, pa ni taj njegov prijedlog iz 1912. do danas

²² Bazala: »Povijest filozofije«, I, s. 73.

nije ostvaren. Međutim, načelno gledano, smatramo da je Bazalino stajalište ispravno, jer opća povijest filozofije mora se pisati jedino i bezuvjetno sa stajališta »razvoja svjetskog duha«. Drugo je pitanje, naravno, u kojoj su mjeri različite povijesti filozofije udovoljavale tomu rigoroznom kriteriju. Zasigurno ne u potpunosti. Međutim, valja naglasiti da je Bazala uprkos tome u okviru razmatranja renesansne filozofije posvetio nekoliko vrlo dobrih sadržajnih stranica filozofskom djelu Franje Petrića (Frana Petriša) za koga s pravom kaže da se »u redu odličnih mislilaca u početku novog doba proslavio i naš zemljak«. A u bilješkama za to razdoblje spominje i djelovanje hrvatskih renesansnih filozofa: Jurja Dubrovčanina, Jurja Dobrotića, Antuna Medusa, Nikolu Gučetića i Benedikta Staya. Jedino začuđuje da uopće ne govori o Ruđeru Boškoviću, iako je već Franjo Marković napisao rad o njemu.

Na osnovi toga moglo bi se zaključiti da Bazala u svom ranom djelu »Povijest filozofije« još nije djelatno razradio, i to upravo na materijalu cjeline povijesti filozofije, ideje Franje Markovića o nacionalnoj filozofiji. Naime, tu se očito radi — kao što je bio slučaj i kod Franje Markovića — jedino o doprinosima naših filozofa u oblikovanju »filozofskog nastojanja od svjetskog značenja«, ali nikako ne o nekoj osebujnoj nacionalnoj filozofiji kao konstitutivnom članku u razvoju europskog duha.

Bazalin rad »Filozofijska težnja u duhovnom životu hrvatske — Od pada apsolutizma ovamo« (Zagreb, 1936) prvi je u nizu Bazalinih radova izričito posvećenih pitanju sklopa nacionalne filozofije. Izloživši u uvodu svoje široko, voljno-aktivističko shvaćanje filozofije Bazala kaže da prikaz filozofijske misli neke »životne zajednice« u sebe nužno uključuje sve strane duhovnog stvaranja. To su: 1. filozofija nauke, tj. stajalište znanstvene svijesti, 2. filozofija umjetnosti ili idejni odrazi umjetničkog stvaranja, 3. filozofija života koja u sebe uključuje promišljanje pokretačkih snaga moralnog, socijalnog, političkog i vjerskog života, 4. filozofiju kulture koja istražuje međusobna odnošenja tih različitih sfera života, kao i njihov odnos spram teorijske svijesti, 5. nauka o filozofiji, a to je znanstveno sustavno razlaganje postojećih nazora o svijetu, filozofijske svijesti te njihovo kritičko vrednovanje. Ova posljednja točka svakako mora u sebe uključivati ne samo »školsku filozofiju« već i odnos spram onih pitanja »koja život u osnovima njegovim uznemiruje«.

Proučiti filozofijske težnje naroda u Bazalinom razumijevanju znači, dakle, istražiti i procijeniti sve vidove narodnog života, naime naroda koji zauzima mjesto između germanskog i romanskog kruga, a što je istodobno i njegova snaga i slabost. Snaga se očituje u njegovoj otvorenosti prema vani, odnosno u sposobnosti prihvaćanja stranog, tj. u oplodnji drugim kulturama, slabost se pak iskazuje s obzirom na duhovnu ovisnost koja je posljedica perifernog položaja, a time se dovodi u opasnost autohtonost i originalnost narodnog bića pred moćnijim utjecajima. Međutim, naglašava Bazala, to se nije nikada dogodilo, već se dapače u toj oporbi i obrani oblikovao osebujni narodni

karakter s vlastitim shvaćanjem svijeta i čovjekovog položaja u njemu. Slijedeća opća određenja Bazala navodi kao »dominantna misaona, znači, filozofijskog stava hrvatskog bića«. ²³

1. idealni smisao slobode
2. sentimentalno nastrojenje narodnog bića
3. koje nadglasava smisao za realnost, kao i uviđaj racionalnih uvjeta i mogućnosti,
4. zapadanje u romantičarska »dočaravanja«
5. traženje oslonca u nekoj fatalnoj dinamici, uz nadu u neodrživost protivne konstelacije
6. pasivan otpor nepoželjnom i nedostatak aktivno-voljnog zahvaćanja zbilje i idealnih zahtjeva
7. težište života nalazi se u unutrašnjem svijetu vrednota, uz nedostatak realističkog snalaženja u promicanju vlastitog interesa.

Te opće filozofijske odrednice narodnog bića i duha, po Bazali, još valja nadopuniti slijedećim utjecajima, tj. općim svjetonazornim činiteljima: kao prvo, radi se o osebujnoj sintezi kršćanskog obrazovanja i prosvjećivanja s humanističkim strujama prosvjetiteljstva i individualizma te zatim idejama revolucije i nacionalnog oslobođenja.

Iz takve široko zahvaćene i zaokružene oplodnje i suradnje proiziđao je humanistički obrazovni sustav čije su odlike bile slijedeće: kultura se prvotno određuje sveljudskim vrednotama klasične antike, odnosno »intelektualnim, estetskim i moralnim smislom grčkog duha, pravnom i državnom mudrošću rimskom«, a to kao dio kršćanskog svjetonazora čini određujuću crtu »duhovnog imanjanja hrvatskoga«. ²⁴ Ova su pak određenja ipak više historijskog karaktera, odnosno to su za Bazalu bile aktualne potencije narodnog duha koje će postati »'politicum' sredstvo državne vlasti u organizaciji skupnog bića«. ²⁵ Međutim, Bazala je realističan te je jasno uviđao povijesnu ograničenost »tih idealnih raspoloženja za vrijednost i ljepotu obrazovanja« kao i »pouzdanja u snagu etičkog opravdanja« naspram konkretnih zahtjeva i zadaća ekonomskog života i privrednog razvitka naroda. Drugim riječima, nedostajao je »realistički voluntarizam« i »energički smisao za zbilju«, koji su nedvojbeno uvjeti mogućnosti razvoja modernih nacija. Nedostatnosti te vrste imaju, dakako, dugačku tradiciju u povijesti hrvatskog naroda.

Njega je, naime, »historijski udes nukao« ka općim idejama humanizma i kozmopolitizma, primjerice u ideji jedinstva kršćanskog svijeta kod Marulića i Gundulića, gdje je hrvatski narod idealno-romantički određen kao prvi branitelj kršćanske kulture (antemurale christi-

²³ Bazala: *Filozofijska težnja u duhovnom životu hrvatske — Od pada apsolutizma ovamo*, str. 6, Zagreb, 1936.

²⁴ Op. cit., str. 9.

²⁵ Op. cit., str. 9.

anitatís) pred nadiranjem turske moći. Iz toga, kako kaže Bazala, »sinergetičkog stava« postupno se razvila kod Križanića, dakako, uz različite druge utjecaje misao o slavenstvu i panslavenstvu ili »kćeri Slave«, po J. Kolláru, što je s jedne strane bio izraz rodbinskog osjećaja, ali i šire nadolazeće kulturne afirmacije i povijesne misije slavenstva. U daljnjem tijeku povijesnog razvoja ta se ideja preobražava u ilirizam, odnosno u jugoslavensku misao s ciljem stvaranja okvira zajedničkog života južnoslavenskih naroda, a gdje bi se snažno moglo razviti ono osebujno »rođenoga bivstva«. Stoga se u tijeku modernog povijesnog razvoja dolazi do odlučne točke konstitucije narodne svijesti, posebice s osnutkom Akademije i ponovnim otvaranjem sveučilišta, pod vodstvom »dioskura« tog pokreta J. J. Strossmayera i F. Račkog. Njihovo djelovanje Bazala ocjenjuje na slijedeći način: »Bilo je u duhu istinskog liberalizma, kada se uz emancipaciju duhovnu vezala emancipacija politička, iz samoodređenja zrele misli izvodile samostalnost i samosvojnost životna izražaja. Odnos intelektualne funkcije na praktične potrebe daje tom stavu značaj idealno upravljena utilitarizma — koji držeći u vidu svrhu mišljenja, da služi uviđanju istine, ne zaostaje na apstraktnom teorijskom idealu, već spoznavanje unosi u život kao efektivnu snagu, a ne zadržava se pri tome samo na humanističkim motivima izvedenim iz uviđanja u dušu ljudsku i posebnu dušu narodnu, već hoće da krene i motive realističke, izvedene iz poznavanja materijalne prirode i uvjeta ekonomskog života.«²⁶ U tome najnovijem povijesnom procesu Bazala spoznaje otklon od prije navedenih »dominantnih« crta hrvatskoga narodnog bića, naime sada izgleda da dolazi do prevladavanja »sanjarskog romantizma« te se zahtijeva energičan i konkretan rad u kulturno-ekonomskom i državnom pogledu, jer »država proizlazi iz svijesti naroda kao produkt njegova osviještena bića, njegove volje i snage — kao zadatak u kojem historijski osnovi dobivaju važnost, koliko ulaze u aktualne tendencije, granice državne integracije dopiru, dokle narodna svijest seže, a sadržaj joj i način konstitucije određuje potreba kulturna razvitka.«²⁷ Tako shvaćeno ustrojstvo narodne zajednice Bazala kvalificira u duhu filozofijske tradicije najvišom mogućom odlikom.

Naime, u takvom sustavu po njemu se ogleda platoniska ideja države koja se zasniva na »snazi razumne i moralne volje«. Na ovom mjestu svakako valja istaći, posebice s obzirom na Bazalinu osobnu sudbinu, Bazalin stav koji se neposredno nadovezuje na prethodno rečeno, naime on tvrdi kako se u tome kulturno-političkom obzoru javlja jugoslavenska ideja, i to u svojem »moralno-kulturnom značenju«, kao nešto komplementarno hrvatskom narodnom osjećaju. Povodom toga on ističe da je kasnije pomicanje ili otklanjanje, u okviru hrvatske političke svijesti, od tih idealnih zamisli isključivo rezultat neodgovarajuće i negativne

²⁶ Op. cit., str. 12.

²⁷ Op. cit., str. 13.

političke prakse, a nipošto ni formalna ni sadržajna nedostatnost te ideje jugoslavenstva.

Bazala je 1935. objavio rad pod naslovom *O Jugoslavenskoj misli*, a to je prvotno bio njegov govor na svečanoj sjednici Akademije na Strossmayerov dan, 4. veljače. U tome radu on detaljnije razrađuje postanak, značenje i ulogu jugoslavenske misli, dakako, posebice obzirom na tadašnje aktualne prilike. Po njemu je jugoslavenska misao samo u konkretnim povijesnim okolnostima preobražena ili prilagođena ilirska ideja. Ona je pak imala dva izvora: po Gaju to je bila »iskra narodne spoznaje« koja je tinjala u njegovom zavičaju tijekom 18. stoljeća i, drugo, to su bile prosvjetiteljske i demokratske ideje francuske revolucije, zatim njemačke romantike i, dakako, Herderovi povijesno-filozofijski stavovi o povijesnoj ulozi naroda, posebice slavenskih. U ondašnje se vrijeme oblikovala i svijest o zajedničkoj pripadnosti slavenskom rodu (pod utjecajem Kollára, Dombrovskoga i Šafařika) kao i potrebi međusobne suradnje tih naroda, njegovanja narodnog prava, vrijednosti i zadataka u okviru međunarodne zajednice naroda. Tu je suradnju, kao prvo, trebalo ostvariti preko ujedinjenja s najbližima, tj. s ilirskom braćom, i to u »jeziku, vjernosti i svakoj kreposti«.²⁸ Idejna osnova te zamisli ujedinjenja bila je »istovjetnost jezika« koja bi se u »knjizi oživotvorila«, a za ostvarenje te zamisli narodne prosvjete valjalo je stvoriti jedinstveni i zajednički književni jezik, i upravo je u Hrvatskoj za to podnesena ogromna žrtva, naime odreklo se živih i plodonosnih narodnih jezika. I zato Bazala naglašava da u toj stvari doista i nije bitno ime, već ideja, pa se zaista samo ime promijenilo i od ilirskog došlo se do jugoslavenskog. Ta ideja jugoslavenstva ima po Bazali tri bitne odrednice: prvo, u geografsko-etničkom značenju, zatim kao simbol integracije u cilju kulturne suradnje i izgrađivanja duhovne zajednice i, konačno treće, iz toga proizlaze političke posljedice. Naime, po riječima Račkog, »zajednica u knjizi krči put zajednici u zadruzi«. Na taj je način jugoslavenska misao baštinila i prihvatila razvijanje duha ilirskog pokreta, naravno, znatno konkretnije i na novim racionalnim osnovama i nanovo osviještenim motivima. Ta je nova zajednica trebala biti jamstvo općeg uzdizanja i napredovanja svakog pojedinačnog naroda uz bezuvjetno poštivanje posebnih i samosvojnih tradicija. Time je trebalo zadobiti »primjereni okvir u svim odnosima javnog života«²⁹ da bi se mogla ispuniti dostojna uloga i mjesto u »krugu čovječanstva«. Za takvu je ideju jugoslavenstva bilo bitno duhovno-kulturno izgrađivanje u borbi za narodnu egzistenciju, te stoga već Rački naglašava da Akademija mora poticati i njegovati umjetnost i znanost »na korist naroda i domovine«. Bazala ističe da je jugoslavenska misao nastala u specifičnoj povijesnoj konstelaciji i »predstavlja koncepciju

²⁸ Op. cit., str. 2.

²⁹ Op. cit., str. 4.

bitka u punom i krepkom izražaju.³⁰ Međutim, ona je istodobno i »teologijski proces, koji vodi do životne prakse u slobodnom, svojski zadahnutom i čovječanskim smislom ispunjenom kulturnom sustavu i organizaciji.«³¹ U tome smislu Bazala i tumači Strossmayerov stav da je jugoslavenska misao budućnost naših naroda. Naime, to je bilo ono što je on uvidio, dakle ideja, tj. predodžba o »nekoj zambiljnosti« koju tek valja ozbiljiti, a koja bi slavenskom jugu donijela nezavisnost prema vani i istovremeno omogućila snažan i narodima primjeren razvoj u okviru te zajednice naroda. Ali Bazala se odmah ograđuje od tumačenja jugoslavenske misli kao izraza nekakve naturalističke volje za životom, budući da je ta ideja u prvom redu na »prirodnim osnovima uspravljena kulturna volja« kao oblikovna težnja i predodžba sretnog i potpunog života, nastala u duhu slobode i prema tome je prvotno utemeljena u duhu. Štoviše, ta misao je »ideja života« zasnovana na slobodnoj svijesti i uvjerenju građana te voljnom pristanku na zajednički život, pa stoga nužno isključuje svaku prisilu, jer je po biti slobodarska, napredna, demokratska.

U političkom smislu ta ideja znači zajedničku brigu za opće interese, a u kulturnom smislu predstavlja ono što omogućuje pristup kulturno-prosvjetnim vrijednostima za sve slojeve društva. Po svemu tome ta se ideja prikazuje kao ono što sazda »životnu zajednicu slobodnih, ravnopravnih ljudi, vezanih međusobom prirodnim vezama, interesom, simpatijom, solidarnošću, poštenjem.«³² Za Bazalu je stoga prvo i najviše određenje te »jugoslavenske misli« njeno utemeljenje u duhu slobode koja je neprikosnovena vrijednost. On sam kaže da je slobodu teško odrediti; negativno se, s Viktorom Hugom, može reći da je nema gdje »je dir oui par peur et vivat par calcule«, odnosno, po Bazali, »sloboda je iskren, intiman odah života, po duši i srcu — bez računa«,³³ a pritom je, dakako, individualna granica slobode poštivanje slobode drugih, dok je njena mjera u osiguranom skladu potreba i zahtjeva cjeline. Zato je sloboda i uvjet napretka u mišljenju. Pritome su slobode uvjerenja i udruživanja, kao i neograničeno pravo kritike i pronalaznja boljih mogućnosti života, samo pojavne manifestacije ideje slobode, a bez kojih ne može biti govora o umnom, tj. poželjnom ustrojstvu zajednice.

Vrlo je važno potcrtati da je Bazala ove stavove izrekao 1935. u Jugoslavenskoj akademiji, pa kada se ima pred očima tadašnje u svakom pogledu rastrojeno stanje te zajednice naroda o kojoj on govori, doista se možemo diviti toleranciji, vjeri i optimizmu s kojima je on i dalje nepomućeno zastupao načela takve zajednice naroda. Ona je po njemu morala biti zasnovana na slobodi, odnosno morala je biti etički

³⁰ Op. cit., str. 5.

³¹ Op. cit., str. 5.

³² Op. cit., str. 6.

³³ Op. cit., str. 7.

radikalno usmjerena k općem cilju dobrobiti svakog pojedinačnog dijela kao i zajednice kao takve. Zato Bazala tu govori iskreno i otvoreno te s nepokolebljivom vjerom u moć uma, odnosno o »množini uložena umna smisla« za održanje i napredak te zajednice koja može opstojati samo na »uzajamnom povjerenju i međusobnoj snošljivosti.«³⁴

Ova je Bazalina rasprava o jugoslavenskoj misli očito neka vrsta konkretizacije njegove ideje nacionalne filozofije, ali tu se ipak pokazuje i razjašnjava kako je ideja nacionalne filozofije zapravo ideja filozofije naroda, jedne određene duhovno-kulturne životne sredine, i to na temelju niza povijesno-kulturoloških odrednica. No tu se istodobno i radi, a na temelju tog koncepta, i o programu ustrojstva, ali i preobrazbe aktualne južnoslavenske zajednice.^{34a}

Čini nam se da bi na ovom mjestu bilo uputno napraviti malu digresiju u izlaganju i tumačenju Bazalinih stavova i osvrnuti se na tematski vrlo sličan rad njegovog kolege sa sveučilišta i iz Akademije teologa i filozofa Stjepana Zimmermanna pod naslovom »Historijski razvitak filozofije u Hrvatskoj« s podnaslovom »Filozofija u Hrvatskoj, zastupana po svećeničkom staležu — kroz tisuću godina« objavljena u Zagrebu 1929. U toj raspravi Zimmermann prevladava obzor hrvatske filozofije »s onkraj Velebita u stoljećih XV—XVIII«, i to u prostornom i kronologijskom pogledu, budući da se njegov prikaz odnosi na cijelu Hrvatsku i to kroz »1000. g.« Pritome valja imati na umu da je Zimmermann pisao taj rad upravo u vrijeme velikih hrvatskih nacionalnih jubileja, naime proslave 1000. g. hrvatskog kraljevstva i stote obljetnice Matice hrvatske. Stoviše taj historijsko-filozofijski prikaz pisan je za prigodni zbornik Matice hrvatske.

U uvodu svoje rasprave Zimmermann razlaže kako je »filozofijsko umovanje po osnovnoj svojoj tendenciji metafizičko«³⁵, a iz toga po njemu slijedi da je filozofija genetički povezana s religijskim nazorima, i to zato jer je odlika religijske svijesti nezadovoljstvo s empirijskim doživljajima. Iz tog uvida u nepotpunost i nesavršenost kozmičkog i vlastitog bitka religijska svijest razvija težnju ka nadiskustvenom, te se u tome utemeljuje zajedničkost filozofije i religijskih nazora. Osim toga, specifična je odlika kršćanske religije stalna prisutnost filozofijskih

³⁴ Op. cit., str. 8.

^{34a} O problemu nacionalne filozofije u Alberta Bazale pisao je F. Zenko u članku *O ideji (hrvatske) nacionalne filozofije u Alberta Bazale* (»Prilozi«, 27—28 (1988), str. 109—126). Autoru se međutim potkrala jedna pogreška: rad Stjepana Zimmermanna »Filozofija u Hrvatskoj, zastupana po svećeničkom staležu — kroz tisuću godina« atribuiran je Albertu Bazali. Upozorivši ga kolegijalno, autor me je zamolio da ovom bilješkom upozorim na to čitatelje »Priloga«. Sa svoje strane napominjem da zbog te pogreške članak kolege Zenka, uzet u cjelini, ne gubi na vrijednosti niti se zaključci u njemu dovede u pitanje.

³⁵ S. Zimmerman: *Historijski razvitak filozofije u Hrvatskoj*, str. 1, Zgb., 1929.

pitanja o Bogu, o ljudskoj duši, kao i o cilju i smislu ljudskog života, a to je ono što čini sadržaj onoga što se naziva kršćanskom filozofijom.

Na temelju tako određenog odnosa filozofije i religije Zimmermann, kao prvo, ustanovljava da se »filozofijska povijest hrvatskog naroda otpočinje izgrađivati već njegovim pokrštenjem«. ³⁶ Doduše, on i dodaje da je filozofijska povijest još starija od kršćanstva, i to na osnovi narodne religije, ali je ipak eminentno kršćanska budući da je hrvatski narod stoljećima bio pod osobitim utjecajem kršćanstva, no ne samo sadržajno već i po predstavnstvu u općem kulturnom životu te je kršćanstvo posebice određivalo »duševni razvitak hrvatskog naroda«. Stoga je i povijest filozofije kod nas najuže povezana s djelovanjem crkve u općem narodno-kulturnom životu i, dakako, posebice u školstvu.

Ta rasprava ima pet poglavlja: I. Kršćanstvo i prvi početci filozofije u Hrvatskoj, II. Crkvena školska filozofija, III. Filozofijski pisci do novijeg razdoblja crkvene filozofije, IV. R. J. Bošković do osnutka Strossmayerovog sveučilišta i V. Savremeni razvitak katoličke filozofije. U drugom poglavlju Zimmermann ustvrđuje slijedeće: hrvatski je narod naselivši svoju današnju postojbinu ušao u »latinsku kulturnu sferu« i to prvo preko škola koje je osnivala rimskocrkvena uprava. Začetnici školstva po samostanima bili su benediktinci i to od polovice IX. stoljeća i, dakako, tu su se nalazili začetci školske filozofije. Naime, u okviru *septem artes liberales* učila se u triviju i dijalektika kao vještina disputiranja. Crkveno se školstvo počelo osobito široko razvijati na poticaj pape Ivana X 925. za hrvatskog vladara Tomislava, poglavito u svrhu izobrazbe svećenika. Doduše, kasnije su franjevci i dominikanci preuzeli tu ulogu benediktinskog reda. U okviru ove povijesne rekonstrukcije za Zimmermanna je najznačajnije istaći kako su te naše bogoslovne škole od IX. stoljeća davale istu teološko-filozofijsku naobrazbu kao i sve ostale zapadnjačke redovničke škole, pa je time doista utemeljeno 1000. godina tradicije duhovnog razvitka našeg naroda.

Inače, cijeli taj Zimmermannov rad pionirsko je djelo u historijsko-dokumentarnom vidu. On i njegovi suradnici dali su vrlo iscrpan i pouzdan pregled razvoja crkvenoškolske filozofije. Dakako, valjalo bi ga nadopuniti sa stajališta današnjih istraživanja. Posebice valja napomenuti kako je Zimmermann čitav IV. odjeljak svoje periodizacije hrvatske filozofije posvetio R. Boškoviću i time mu nedvojbeno dao izuzetno mjesto, a upravo se na tome pitanju pokazuje značajna razlika spram Bazaline *Povijesti filozofije*, jer po njemu je Bošković zadužio svoj narod »da u općenoj utakmici prosvjetnog i znanstvenog rada ne ostajemo zaboravljeni«. ³⁷

Ovaj Zimmermannov rad za nas je višestruko značajan; on pokazuje kako je tema hrvatske filozofije, njene tradicije i njene uloge u životu naroda bila očito aktualna duhovna preokupacija u Bazalino

³⁶ Op. cit., str. 2.

³⁷ Op. cit., str. 15.

doba, te zatim otvara pogled spram drugog obzora percepcije te tematike. Kod obojice se jamačno radi o istom temeljnom zahtjevu za spoznajom filozofijskog, duhovnog bića hrvatskog naroda, no bitne odlike tog bića oni vide ponešto različito, pa iz toga proizlaze i nešto drugačije filozofijske, svjetonazorne i civilizacijske zadaće koje stoje pred tim narodom. I mada Bazala izrijeком ne polemizira s Zimmermannom (barem ne u ovom slučaju; inače su oni često oštro raspravljali), on je nedvojbeno poznaо taj njegov rad, pa stoga šutnja o njemu dovoljno govori o Bazalinom drugačijem pristupu toj složenoj i prijepornoj temi.

U radu pod izričitim naslovom »O ideji nacionalne filozofije« iz 1930. godine Bazala zaokružuje svoja dotadašnja promišljanja pitanja odnosa filozofije, nacije i društvene zajednice. Bazala odmah na početku te rasprave ustanovljava da je problem »nacionalne filozofije« zapravo pitanje uloge koju ona ima u »prirodno kulturnom krugu društvenom« koji se označava kao narod. Samo funkciju filozofije kao takve on određuje u skladu s Kantovim pitanjem: što mogu znati, što mi je činiti, čemu se smijem nadati, a iz toga treba proizići odgovor na pitanje: što je čovjek? Do tih klasičnih Kantovih postavki dolazi on na način da filozofiji namjenjuje široku svjetonazornu zadaću, naime na temelju iskustva i doživljaja svijeta, opažanja i mišljenja, čuvstvenih pobuda i zrenja, težnje i nada, htijenja i njegovog utjelovljenja i u tome ostvarenih, polučених uspjeha odnosno propalih planova, a sve to skupa stvara i oblikuje određenu sliku ustrojstva stvari i reda događanja, da bi se konačno spoznali mjesto i zadaća čovjeka. Tu Bazala osobito pridaje važnost te izrijeком naglašava da se pojam filozofije ne ograničava na znanstvenoteorijsko izlaganje »duhovnog stanja ljudskoga«, to jest pojmovnom i objektivnom razlaganju čisto teorijskih pitanja, niti da se filozofija shvaća kao historijsko izlaganje razvoja mišljenja, predodžbi o svijetu, moralnih, socijalnih, vjerskih ili estetičkih. Dapače, on naglašava da se tu ne može raditi o »interesu katedre« po Voltaireu, već o egzistencijalnim pitanjima čovjekovog življenja, njegovog doživljaja svijeta koji je u stalnoj mijeni, kao i ostvarenje njegovih najrazličitijih stremljenja, htijenja i postavljenih smisleno-svrhovitih sadržaja.

Iz toga proizlazi da i pojam nacionalne filozofije nužno obuhvaća nešto znatno više od zbroja znanstvenih djela o teorijskim i historijskim pitanjima, to jest poglede i tumačenja svijeta napisanih na određenom narodnom jeziku, i to domaćih autora čije je to zanimanje. Po Bazali, u tome »školskom« zanimanju dolazi do toga da se filozofija i njezina zadaća svode na »pojmovno razrađeni dispozitivni nacrt nazaranja«³⁷, s time da se ta »težnja ka mudrosti« kultivira na narodnom jeziku. On tu dodaje nešto posebno zanimljivo, naime za njega je očito da je pojmovno mišljenje po svemu sudeći nešto razumski objektivno,

³⁷ Bazala: »O ideji nacionalne filozofije«, Zagreb, 1930, str. 7.

to jest generalizirani sadržaj duha koji se daje izraziti na univerzalni način, odnosno taj se teorijski sadržaj bjelodano daje razmatrati u »izražajnim oblicima raznih jezičkih područja«³⁸. Doduše, u tome nužno apstraktno-teorijskom jeziku gube se mnoge osebnosti narodnog govora i izričaja, iako, naravno, svaki jezik sadrži i osobite samosvojnosti, dapače »elemente po dohvatu svojem za naziranje na svijet odlučne«³⁹. Te prikrivene, zatomljene smislove, okosnice narodnog govora Bazala naziva »zavičajni dusi«. Oni su itekako važni za filozofijski jezik, jer se u njima očituje u posebnim trenucima zahvaćena jedinstvenost životnog osjećaja. Te posebnosti ili »duhovne kvintesencije« izviru iz onog što on naziva »doživljajna zazbiljnost«, a koja se ne očituje samo u mišljenju već isto tako i u općem ponašanju u svijetu, dakle podjednako u osjećanjima i htijenjima, iako refleksivno mišljenje ima posebno značenje u oblikovanju što on naziva »smisljeno-svrhoviti bitak«. Neka određena filozofijska koncepcija svijeta i života stoga je proizvod očitovanja svih vidova života jednog određenog životnog zajedništva.

To je životno zajedništvo ona prirodna cjelina u kojoj jest i razvija se pojedinac i njegova duševnost pa je i zato »prirodni društveni okvir individualnog života narodni skup«.⁴⁰ Budući da se cijela historija i kultura prvotno odvija u »obliku naroda«, a to znači i prije nego što je on sam svjestan svoje vlastitosti, moći i prava, pa iz toga proizlazi, zacijelo za Bazalino mišljenje vrlo važno određenje, naime da je »narodno biće starije od svijesti naroda, a osniva se na izvjesnom 'apriori' kao iskonskoj ('rođenoj') mogućnosti svoje vrste, koja se očituje u pjesmi i priči, u mišljenjima i djelovanjima, u običajima i uredbama, u djelovnom držanju i stvaranju.«⁴¹ U toj definiciji odnosa svijesti i naroda utemeljeno je i Bazalino poimanje filozofije koje je svojom sveobuhvatnošću jedina u stanju primjereno izraziti narodno biće i svijest, a pri tome je, što je možda isto toliko važno naglasiti, nužno i sačuvati njegovu izvornost i osebnost spram vanjskih utjecaja. S obzirom na takvo značenje narodne svijesti, iz koje proizlaze opće odrednice konkretnih ljudskih mogućnosti, filozofijsko zahvaćanje i oblikovanje pojedine narodne kulture sadrži uvijek nešto specifično — konkretno. Doduše, na razini jednostavnih kultura radi se o nečem što je još jednolika cjelina, ali se ona postupno u skladu s općim razvojem svakako diferencira. Tek se na osnovi tog procesa kasnije može govoriti o slici svijeta i života u indijskom, iranskom ili semitskom vidu, odnosno o antičkom, helenskom ili rimskom duhu, to jest o univerzalističkom srednjem vijeku, a onda i o anglosaksonskoj, romanskoj i germanskoj perspektivi kao i o »slavenskoj duši« i različitim njenim pojavnim oblicima kada su se oni izobrazili do nekog osobitog određenog naziranja.

³⁸ Bazala, op. cit., str. 7.

³⁹ Bazala, op. cit., str. 7.

⁴⁰ Bazala, op. cit., str. 9.

⁴¹ Bazala, op. cit., str. 10.

Kada iz te opće razvojne sheme filozofija treba izvesti »stvaralačku izvornost konkretne duševnosti«, to jest narodne svijesti, tada, ističe Bazala, nastupaju znatne poteškoće. Naime, najteže je pitanje kako odrediti osobitu i specifičnu karakteristiku »narodnosti« u jednom tako apstraktnom sustavu kao što je filozofijski, a koji, osim toga, nikada nije u okviru jednog konkretnog »narodnog kruga« sasvim jedinstveno prihvaćen, već dapače često sadrži u sebi suprotstavljene odrednice. Navodeći poteškoće definiranja tog »narodnosnog« Bazala naglašava da nijedan filozofijski sustav, koliko god bio široko zasnovan i diferenciran u opisu prilika i života, nikada ne daje »potpunu sliku zbivanja u nekom kraju«⁴² pa mu se upravo iz tog aspekta čine nedostatnima sva ona određenja koja se daju u terminima, kako on kaže »naučne filozofije«, kao što su primjerice racionalizam, romantika, realizam, idealizam, misticizam, individualizam, optimizam, pesimizam itd. Ovdje valja ponovo naglasiti kako tu iznova jasno izlazi na vidjelo Bazalina težnja određenja filozofije van tradicionalnih akademskih okvira, a u smjeru uvjetno rečeno filozofije života, jer doista rijetko koja filozofija može dati vjernu »sliku zbivanja u nekom kraju«, budući da joj to ipak nikada nije bila osnovna zadaća. Tu bi se isto tako moglo primijetiti da je ipak donekle začuđujuće da u okviru te svoje koncepcije Bazala nikada ne pokušava iskorištavati, makar u nekom preobraženom obliku, a u smislu svog poimanja, Hegelov stav o filozofiji kao onoj koja zahvaća svoje vrijeme, epohu u mislima. Nama se čini da to svakako nije bilo nemoguće, bez obzira na fundamentalna razlikovanja Bazalinog i Hegelovog stajališta, naime time bi njegova koncepcija samo dobila na svojoj filozofijskoj utemeljenosti.

Otklanjajući dakle tradicionalne, strogo filozofijske pristupe kao po njegovom mišljenju nedovoljno specificirane sheme Bazala se okreće i upućuje ka predstavnicima »nauke o duhu«, a to su W. Dilthey, K. Jaspers, Th. Erismann, E. Spranger, W. Stern, H. Münsterberger, E. Becker i drugi koji naglašavaju značenje intuicije, uživljavanja i fantazijske sinteze kao prikladnijeg puta k izvornim specifičnostima duhovnih pojava. Te metode, po njemu, ne zaostaju za tradicionalnim filozofijskim metodama razumskog utvrđivanja objektivnih značenja u smislu općenitosti i trajne »svakovremene« valjanosti spoznatih istina. Međutim, te nove metode, kao i u tadašnje vrijeme osobito poznata metoda »razumijevanja«, u svojim težnjama ka zahvaćanju idealnog i tipskog ipak nisu u potpunosti dostatne za shvaćanje osebnosti i neponovljivosti pojedinačnih nazora u istom duhovnom krugu.

Štoviše, za Bazalu je i historija filozofije upravo dokaz te njegove tvrdnje. Naime, ona po njemu ne uspijeva dati jedinstveni prikaz duhovnog bitka pojedinačnih značajnih filozofijskih ličnosti, kao ni specifičnosti razdoblja odnosno narodnog tipa dotičnog filozofiranja, pa se

⁴² Bazala, op. cit., str. 11.

stoga tu uvijek susrećemo samo s djelomičnim i istrgnutim vidom neke filozofijske egzistencije, razdobljem ili narodnim duhom. Pritome tu nedostaje ono što on zove »cjelina žive pojave njihove«, naime ono što bi moralo biti cilj tih uvida, a to je »stvaralačka izvornost konkretne duševnosti«. Zato Bazala otklanja sve dotadašnje koncepcije i pokušaje tumačenja i prodiranja do te »konkretne duševnosti« koja bi trebalo da bude temelj za određenje »posebnog narodnog bića i duha«.

U razmatranju nedostatnosti tradicionalnih metoda on prvo ističe neprikladnost metode »prilichenja«, to jest analogije, te zatim pokušaje kongenijalnog približavanja, kao i općenito nemogućnost zahvaćanja pojedinačnog na temelju općih određenja s obzirom na nesvodljivost konkretne subjektivnosti na neko temeljno određenje. Zatim on posebice otklanja razna pojedinačna psihologijska objašnjenja koja se temelje na utvrđivanju takozvanih dominantnih psihičkih funkcija ili dispozicija, primjerice kada se težište stavlja na smisao za opažanje, intuiciju, maštu, osjećajnost, racionalnost, voljnodjelatno očitovanje ili određeni temperament. Tom prilikom on navodi Dvornikovičeva stajališta po kojima je melankolija bila karakteristika »jugoslavenske duše«. U tom slijedu Bazala navodi, kako sam kaže, različite kombinacije psihologijskih objašnjenja, a koja se služe metaforama sumljivih vrijednosti, primjerice Weininger koji govori o muškim i ženskim prirodama, toplim i hladnim ili tvrdim i mekim duševnostima.

On isto tako otklanja, tada, ali i danas utjecajna, psihologijska tumačenja u smislu tipologija, introvertiranih i ekstravertiranih tipova ili pak statičkih i dinamičkih tipova. Također je vrlo indikativno da on iscrpno i odlučno opovrgava i nacionalnokulturološka tumačenja u smislu temeljnih duhovnih odrednica po kojima su, primjerice, znanost i umjetnost karakteristike grčkog duha, smisao za organizaciju države kao i oblikovanje pravnog sustava (»regere imperio populos«) što bi bilo obilježje rimskog duha, pragmatičnost ponašanja i djelovanja bila bi osobina anglosaksonske naroda, dok je smisao za ugađene forme ophođenja kao i duhovitost, *esprit*, osobina francuskog duha, dok bi podvrgavanje objektivnom ustrojstvu stvari, i to na osnovi osjećaja dužnosti (a što je Wundt označio kao etički idealizam), bila oznaka njemačkog duha, te konačno slavenska duša odlikovala bi se subjektivističkim odnosom prema raznorodnim životnim očitovanjima, a taj je njen subjektivizam povezan s religijskim zanosom. Međutim, svi su ti pokušaji, po Bazali, nedostatni u smislu da bi mogli biti određujući kriterij i temelj određenja »posebnog narodnog bića i duha«. Odbacujući, dakle, u potpunosti tada poznate pokušaje određenja osebujno nacionalno-duhovnog Bazala predlaže da se, (kao prvo, pronađe neki »bitni odnos« u okviru kojeg se onda može odrediti sva raznorodnost životnih očitovanja, a da bi se to postiglo, po njemu valja istražiti slijedeće: izraditi i objelodaniti sve životne manifestacije, njihove položaje i raspored pozicija (Bazala to definira njemačkim terminom *Seinsetzungen*), zatim pronaći područja života kako su ona postavljena, gdje se očituju

njegova temeljna uporišta («fundamentum relationis»). Zato valja istražiti kako je sve to sprovedeno u ostalim područjima te kako je taj cijeli sustav podešen (za to Bazala opet rabi njemački termin »Gefüge«) i, konačno, kako se očituje taj osobiti način bitka, to jest njegov, kako on kaže, »Sosein«.

To su, dakle, po Bazali elementi koji čine traženi bitni odnos, a on ga na općeteorijskoj razini određuje kao logički odnos općenosti i pojedinačnosti. Taj se odnos zatim iskazuje u logičkom pogledu kao odnos predodžbe i pojma i ima odlučno spoznajno-teorijsko značenje. Na ontologijskoj razini on se pojavljuje kao odnos pojavnosti i bivstva, određujući odlike bitka kao i opći slijed događanja. U moralnopravnom pogledu to je odnos »htijenja i čina« spram postojećih normi i zakona gdje se oblikuju obveze, to jest dužnosti, a na socijalnom planu taj odnos se očituje kao odnošenje pojedinca spram društva, a iz njega se opet konstituira zajednički opstanak, dok se na religijskom planu iz toga izvodi odnos relativnih i apsolutnih istina iz čega se pak oblikuju idealni vidovi vjerovanja i očekivanja.

Eksplikativnu moć tog »bitnog odnosa«, naime pojedinačnosti i općenitosti Bazala ukratko pokazuje dajući bitne karakteristike velikih kulturnih naroda, ali se na osnovi te iste sheme ipak nije upustio u određenje karakteristika »kulturnog imanja hrvatskog naroda«. ⁴³ Svakako je vrijedno pažnje pogledati zašto to Bazala nije učinio u ovome radu iz 1938. godine gdje je to uostalom bila i izričita tema, no na sreću oko toga se ne treba ništa posebno nagađati budući da sam Bazala to i objašnjava. Izostanak razrade tih određenja nije, naime, nikakvog filozofijskoproblematičkog karaktera, već stvar procjene opće političke situacije ili »duha vremena«, tj. oportuniteta. Kada bi se išlo u određenje tog »imanja hrvatskog naroda«, tada bi se, po njemu, nužno morao zauzeti stav spram zbiljskih i konkretnih događanja u životu naroda, ali isto tako i spram »historijskih smjernica«, a to je u datim okolnostima, kaže Bazala, »nezgodan posao«. Po njemu tadašnje aktualne tendencije jamačno nisu u svakom pogledu bile izraz »bivstvene volje« hrvatskog naroda, ali o tome kritički progovoriti i objektivno prosuđivati, a s obzirom na uskomešanost strasti i oprečnost stajališta, postaje svaka »nepriistrana riječ neprijatna«. ⁴⁴ Posebice valja osobito istaći da nakon takve porazne osude »duha vremena« tadašnje jugoslavenske zajednice Bazala tu pridodaje još jedan isto tako smjeli napad tvrdeći da sve ono historijsko »što je bilo i nastalo« nije samim time bespogovorna narodna vrijednost, budući da u tome historijski nastalom ima različitih nedorečenosti narodne svijesti, iluzija i dapače »zabluda« te je upravo i zadaća filozofije to uvidjeti, razlučiti i, štoviše, sam »historijski osjećaj« ispraviti. Stoga on odustaje od toga da bude bilo kakav

⁴³ Bazala, op. cit., str. 18.

⁴⁴ Bazala, op. cit., str. 18.

sudac aktualnog povijesnog tijeka, već upozorava na »važnost filozofijske 'zamišljenosti' za obrazovanje narodnog bića«⁴⁵ i razvitak kulture koja mu je doista primjerena. Zato se i njegovo raspravljanje usmjera i upućuje na »ideju nacionalne filozofije«, a to pak znači na zadaću i ulogu filozofije u njoj »idealnoj kakvoći«, odnosno na apstraktnu razinu formalne potpunosti i svrhovitosti. To mu istodobno omogućuje i da ostavi postrani prosuđivanje zbiljskih dometa historijskog — kulturnog bića naroda i dosegnutog stupnja samosvojnih i filozofijskih pogleda.

Započinjući tako svoja razmatranja Bazala je, kao prvo, ustanovio da je razvojni tijek čovječanstva, tj. njegova historija, uglavnom napredni proces, iako s periodima nazadovanja, pa se i kao jedna od značajki tog procesa može odrediti i izlaz iz »prirodnog stanja«, tj. radi se o procesu osveščivanja raznorodnih mogućnosti čovjeka na putu promišljanja, refleksije vlastitih postupaka ili razumnog djelovanja koje u sebe uključuje više oblike međusobnog odnošenja, smisleno-svrhovita stajališta, a to je ono što se označava kao kultura u subjektivnom duhu. Pritome se zapravo radi o »cultura animi« tj. njegovanju i obrazovanju čovjekovih prirodnih potencija. Usporedo s time razvijaju se i objektivna očitovanja uma u liku raznovrsnih ustanova kao i institucionalno promicanje svih oblika znanja i znanosti, a to čini ustanovljavanje kulture u objektivnom smislu. Taj rast kulture znači, dakle, odvajanje od onog što se uobičajeno zove »prirodno stanje«, a koje se još i nostalgично naziva »izgubljeni raj«, s najrazličitijim implikacijama, primjerice od izgubljene prvotne jednakosti i pravednosti pa do izgubljenog »prirodnog« osjećaja za lijepo, čestito i moralno. Na određeni način taj osjećaj dijeli sam Bazala, pa upravo radi toga da se ne bi izgubila prvotna i neposredna sveza s rodnim tlom i narodnim bićem, on zagovara neophodni povratak k izvorištu, a to je ono što on naziva »pradoživljaj« koji u sebe uključuje »živo vrelo stvaralačkog snovanja«, a to je »*mythos* iz kojega izrasta umna spoznaja, to jest logos, potom zanos za lijepim eros i težnja ka onom dobrom, ethos«⁴⁶. Cijeli taj razvitak dovodi do velike socijalne slojevitosti i duhovne raščlanjenosti, a to je ono što se naziva podjelom rada iz koje izvire raznorodne dezin-tegrirajuće tendencije, a koje najozbiljnije ugrožavaju prirodne uzajamnosti i spona narodne zajednice. Bazala to označava kao problem nastanka društvene asimetrije, a koju po njemu svakako valja nadvladati, tj. nužno je dovesti u sklad različite, pa i oprečne kulturne i socijalne podsisteme neke zajednice. On naglašava nužnost ponovnog zadobivanja, tj. očuvanja jedinstva ljudske ličnosti, punoće očitovanja njenih mogućnosti kao i uvjeta smislenog života naspram pojedinačnosti i ograničenosti koja se nameće specijalističkim zanimanjima, »stručnim« obrazovanjem, u kojem se gubi ono što on naziva »jedinstvo životaa.

⁴⁵ Bazala, op. cit., str. 18.

⁴⁶ Bazala, op. cit., str. 20.

Da bi se uopće mogle nadvladati sve tendencije k »asimetriji«, a koje bitno odlikuju suvremeno doba, nužna je filozofija koja je, po njemu, jedina u stanju uspostaviti ponovni sklad pojedinca sa samim sobom i sa zajednicom, u ponovno zadobijenom »prirodnom stanju«, odnosno u »drugoj prirodi«. To je nužni tijek razvoja i doseganja višeg stupnja života, ali se on odvija, odnosno trebao bi se odvijati, u nekom »organskom redu«, a to znači i kao neprestano »održavanje i obnavljanje bitka«⁴⁷ u raznorodnim mijenama i preobrazbama. Ali osnova tih preobrazbi uvijek valja biti neko »htijenje iz sebe«, a to znači da cjelokupni razvoj »pravog života« ne smije biti nametnut izvana, već mora biti dat samo kao unutrašnji i svjesni razvoj duhovnih stremljenja u cilju unapređenja bitka, i to navlastitim smislom i vrednotama. Bazala tu opet citira Fichtea koji kaže da je Ja »organizirani prirodni produkt« u kojem su dijelovi međusobno ovisni, a u okviru cjeline tako se shvaćeno Ja izražava kao nagon za samoodržanjem. A kultura kao »druga priroda« čovjeka ima isto tako svoj nagon za samoodržanjem, svoju »ljubav k sebi«, a to je filozofija. Prema tome, u kulturi je sadržan taj analogni nagon prirodnoj težnji k razvitku iz sebe, koji Bazala označava kao »ustrajavanje u svojem načinu«, »conservation sui«. Naime, kultura je smisleno-svrhovito djelovanje spram zamišljenog i zadatog nacrtu čovjekovih mogućnosti i poželjnih ciljeva. U okviru tog razvitka kulture filozofija zauzima posebno i osebujno mjesto i, po Bazali, ona je »nagon, kao što je težnja za znanjem, moralnim držanjem, društvenim priključenjem, umjetničkim stvaranjem i religijskim uznošenjem«⁴⁸. Međutim, on pritome filozofiju ne poistovjećuje ni sa jednim od tih pojedinačnih i djelomičnih očitovanja duha, već smatra da je ona upravo u razlici spram svih njih nešto što sve manifestacije duha objedinjuje i usmjerava ka krajnjem i najvišem cilju ljudskog života, a to je »usavršavanje u mudrosti«.

U toj svojoj definiciji filozofije Bazala se odlučno suprotstavlja suvremenom novovjekovnom razbijanju jedinstva znanja koje je najbje-lodanije vidljivo u prirodno-tehničkim znanostima, ali je isto tako djelotvorno i u humanističko-društvenim, uključujući filozofiju. Zato on citira Pitagoru, po Ciceronu, »artem se scire nullam sed esse philosophum«, dakle zagovarajući sveobuhvatno znanje ili bitno znanje koje upravo po tome da zahvaća bit stvari i pojava prevladava uvide pojedinačnih znanosti, uzdižući se do »smisleno-svrhovitih« temelja onog što jest, odnosno predstavlja »mudrost duhovno-ljudske egzistencije«⁴⁹. U ovom daljnjem Bazalinom određenju filozofije osebujno je, posebice za današnje mišljenje, njegovo naglašavanje filozofije kao sveobuhvatnog nagona, te zatim njegov pokušaj da filozofija pomiri i u sebe uključi

⁴⁷ Bazala, op. cit., str. 23.

⁴⁸ Bazala, op. cit., str. 24.

⁴⁹ Bazala, op. cit., str. 25.

vrlo raznovrsna određenja same filozofije, a to se omogućuje time da filozofija u njegovom određenju iskazuje »vitalne zahtjeve kulturne svijesti«⁵⁰. Naime, Bazala smatra da su različita povijesna određenja filozofije, po kojima ona daje »principe znanja i djelovanja« ili »temeljne odrednice bitka« ili je »težnja ka jasnoći« ili »gledanje ideja«, što je kao što se vidi vrlo široki povijesni luk epohalnih određenja filozofije, u osnovi sadržan u njegovom zahtjevu da se tumačenje i očitovanje života izvede iz »dubine duše«, što je pak »srž životnog nagona« i stoga se tek onda uzdiže do umnog zahvaćanja zbiljnosti. Jer po Bazali se sva mudrost svijeta i života izvodi iz »doživljaja«, a taj je fenomen ili pojam jedna od središnjih odrednica njegove teorijske filozofije (o tome će biti kasnije riječi). Dakako, on ne misli na bilo koji »doživljaj«, već na one temeljne, pa se tu poziva na Platona tvrdeći da je to ona vrsta »doživljaja« koja potresajući dušu dovodi do čuđenja kao izvora filozofije, odnosno tako shvaćen »doživljaj« jedan je od elemenata »kompozicije slike svijeta i života«, kako inače i glasi naslov jedne od njegovih rasprava.

Osvrćući se na raznorodna određenja filozofije Bazala neprestance ističe njenu težnju i zahtjev za usmjeravanje, oblikovanje i zahvaćanje cjeline čovjekovih nastojanja te na taj način relativizira različite filozofijske koncepcije, i to ne samo u strogom razlikovanju filozofijskih stajališta već on dapače govori o »mudrom zanošenju« i »filozofijskom zanosu« koji zahvaća nešto znatno šire od filozofije kao znanosti u tradicionalnom akademskom smislu. Tako se, po njemu, filozofija očituje kao znanstveni rad na temelju poznavanja prirode i duševnosti čovjeka, njegovog umjetničkog stvaranja, etičkog i društvenog djelovanja kao i religijskog odnošenja. Taj sveobuhvatni zanos oblikuje i usklađuje razvoj kulturne svijesti na način da prevladava stare oblike i odnošenja u viša i organska jedinstva kulturne svijesti. Stoga za njega filozofija kao »školska mudrost« u dvojakom smislu ima ograničen domet: filozofija kao povijest filozofijskih stajališta i rješenja po njemu je zanimljivo i važno područje istraživanja, ali i nešto po sebi nedostatno za rješavanje vitalnih zadaća povijesnog trenutka i budućih odluka.

Međutim, i filozofija kao sistematska znanost, tj. teorijsko raspravljanje, pojmovno razlučivanje i određivanje znanja i bitka isto je tako nešto nedostatno u smislu da bi se time mogli zahvatiti životni problemi svijeta i našeg života u njemu. Navodeći raznovrsna filozofijsko-povijesna stajališta Bazala ih svakako priznaje kao neophodan element i doprinos u zahvaćanju cjelovitosti čovjeka i cjeline njegovog svijeta. Međutim, po njemu se tek u jednoj osebujnoj »ličnoj jednadžbi« ustanovljava istinitost i objektivna važnost dotične filozofijske koncepcije, tj. utemeljenost racionalnog elementa, a to jasno izlazi na vidjelo u različitim egzistencijalnim situacijama ili, kako on kaže, u »polaznim

⁵⁰ Bazala, op. cit., str. 25.

tendencijama«, tj. u graničnim situacijama »odluka na raskršćima u kojima se sav život raspinje a često i lomi«⁵¹.

Tako Bazala navodi da je filozofija nešto više nego »upravljanje iz pojmova« kako je mislio Schopenhauer. Isto tako, nije ni samo »refleksija na veliko«, po Cousinu, već se temelji na produbljenu doživljaja života, njegove sabrane snage, a neprilike života ne mogu se razriješiti »logičnim kalkilom«, već nečim što Bazala naziva »'domišljajanjem', genijalnim uviđanjem, intuicijom i prospektivno-svrhovitim dogleđavanjem«.⁵² Stoga on afirmativno navodi Euckena koji u filozofiji vidi unutrašnju pokretačku silu zbiljnosti, odnosno kojoj valja pripisati određenje »stvaralačke evolucije« kao kod Bergsona, a to znači poticanje smisleno-svrhovitog oblikovanja. Filozofija je ono što obrazuje bitak života i time je ona načelo duhovnog opstanka, odnosno filozofija ima status oblikujuće snage zbilje kao vrline, u cilju dosezanja pune čovječnosti. Time su ispunjena i njena tradicionalna određenja, a po Bazali su to slijedeća: »teologija ljudskih težnja i htijenja«, »osnivanje ljudskog ideala« i »teorija savršenog života«. Na temelju tih prosudbi Bazala daje svoju definiciju života: »filozofija je... ugledanje ljudske svrhe i nastojanje u želji i odluci biti čovjek. Ona je sazreo i zaokružen izražaj — volje k čovječnosti«⁵³. U ovoj Bazalinoj definiciji filozofije posebice valja potcrtati dva momenta: filozofija je čin odluke i volje, naime u te dvije odrednice izlazi na vidjelo i sama bit njegovog shvaćanja filozofije.

Došavši tako do vlastitog određenja filozofije Bazala iz njega određuje bit čovjeka, njegove prirode i zajednice, kulture i civilizacije u kojoj živi. Filozofija kao »usrdni agens« upravlja cjelinom života kao »smisleno-svrhovito kvalificirana bitka«⁵⁴. Stoga je ona »sveradni (generalni) faktor« u razvoju i oblikovanju kulturno-civilizacijskih zbivanja, ali ujedno i nagovor i uputa ljudskom biću kako se postaviti i odrediti u zbiljnosti, ali ne samo u liku racionalnog odnošenja već isto tako i osjećajno-voljno. Time čovjek zadobija mjerilo početka, tj. »principe i osnove« od kojih potječe, kao i završetka (»finis, svrhe«) kojima valja težiti i u kojima može naći uporište svoga života u skladu s ljudskim sposobnostima i zbiljskim potrebama. Tu se, dakle, radi, kako kaže Bazala, o »pouci« načina stvaranja i oblikovanja zbiljnosti koja se iz temelja razlikuje od događanja prirode, tj. njene kauzalnosti. Ta zbiljnost kao »druga priroda« u skladu je s biolozijskim oblikovanjima koja u sebe uključuju i psihičke procese kao »osjećanje, predočavanje, čuvstvovanje i instinktivno određivanje«, ali se ta zbiljnost prije svega očituje u stvaranju svijeta po »ljudskoj mogućnosti«, odnosno u činima koji se »okupljaju oko ja«, u procesima koji se odnose na »mene« i

⁵¹ Bazala, op. cit., str. 29.

⁵² Bazala, op. cit., str. 29.

⁵³ Bazala, op. cit., str. 30.

⁵⁴ Bazala, op. cit., str. 30.

označavaju kao »moji«. Prema tome, u razlici spram čistog prirodnog svijeta fizikalnih zakonitosti, zbiljnost svijeta utemeljena je na subjektivnosti subjekta, odnosno taj svijet je sačinjen svjesnim, smisleno-svrhovitim djelovanjem. Svijet je djelo i ostvarenje »ja«, i to u njegovom »vidu«, kao njegovo »htijenje« i u znaku njegova »trebanja«. Na toj osnovi uspostavlja se »ja« u smislu sadržajnog, čuvstvenog i voljnog značenja, a cjelina duševno duhovnog činjenja postaje »prihod« i »vlastništvo« »ja«, odnosno na taj način »ja« biva i jest subjekt. To je put postajanja subjektom ili stvaranje njegove osobene zbiljnosti. Po Bazali, taj je proces »dinamički, mahom i teološki«, ali nikako mehanički — kauzalno uvjetovan. Karakteristika »ja« kao subjekta njegova je neprestrana težnja u dosezanju viših i savršenijih oblika vlastitog razvoja. Bitna je osobina tako shvaćenog bitka stalna djelatna napetost u traženju i ostvarenju zadanih ciljeva. Tako shvaćeno »ja« izvorno je dinamičko, jer sve dosegnuto, prisvojeno ili svako duhovno »imanje« mora se neprestance nanovo zadobijati, tj. »carstvo duha je sveđer na potragu«⁵⁵. Taj uspon u duševnu sferu i u duhovno zato se ne zbiva bez »briganja (solicitatio)«, tj. muke odnosno kultura je mukotrpan proces njegovanja i razvijanja dosegnutog.

U tome Bazalinom dinamičkom utemeljenju duhovnog svijeta izlazi na vidjelo izvorna funkcija filozofije u smislu »filozofijske podloge i ujedno objašnjenja« kako se mogu pokrenuti egzistencijalni čini svjesnog djelovanja, te zatim odrediti i opravdati samo životno djelo kao »jedinstveni životni izražaj«. Takvu težnju »ja« Bazala označuje kao »supstanciju« koja je nosilac duhovnog bitka, odnosno kulture koja se u svakom vremenu nanovo mora izgrađivati do samosvojne i samovlasne cjeline. No ta je težnja uvijek neka konkretna i pojedinačna, u konkretnim odnosima i uvjetima te jasno vremenski i prostorno zadana, a to isto važi i za njeno usmjerenje i mogućnosti. U toj se Bazalinoj koncepciji, dakle, radi o postavljanju određene egzistencijalne mogućnosti koja je čin volje, a ona mora biti »smiona i odvažna«, utemeljena na uvidu i predviđanju, što sve čini »svjesno kvalificirani život« onog »ja« koje je uvijek individualni čin. Bazala naglašava da to uvijek individualno djelovanje svakako može zadobiti i općenito značenje i nadvremensko priznanje, no uvijek ga treba lučiti od općenitosti zbiivanja koja se odvijaju bez učešća subjekta. Stoga egzistencijalna dinamičnost »ja« uspostavlja specifični »ja« — kauzalitet koji je individualan i teži uspostavljanju harmonične cjeline. Bazala se zato i ovdje ponovno poziva na Fichtea, jer se tu vrlo jasno pokazuje u kojoj je mjeri to isključivo individualna odluka kako će se pojedinačno — konkretno »ja« postaviti u procesu humanizacije svijeta, tj. u borbi za »čast i dostojnost ljudsku«.

⁵⁵ Bazala, op. cit., str. 33.

Razrađujući zatim egzistencijalne uvjete razvitka kulture i zajednice Bazala je ustanovio slijedeće: pojedinačno »ja« ulazi u svijet na posebno određenoj točki prostora i vremena; ima rodno mjesto i zavičajni krug iz kojega razvija svoju djelatnost; prošlost predaka uputa je i odgovornost za izvršenje zadataka budućnosti. To dato stanje svijeta kao konkretan povijesni sklop jest »sreća (tyche)«, tj. ono što se na putu u život sreće, dok ono čime se ispunjavaju i ostvaruju ti zadaci jest »priroda (physis)« koja čovjeku podaruje »talente« kao potencijalne energije koje »ja« tek mora ozbiljiti i »funkcionalno« izvršiti da bi od toga nastala dobit svjetsnog življenja.

Ovi Bazalini stavovi mogu se označiti kao nacrt ontologije ljudskog bitka, a koja ima sasvim jasno izražene i osebujne egzistencijalističke karakteristike, mada ovu kvalifikaciju »egzistencijalističko« valja uzeti u općem, svjetonazornom smislu, a nipošto kao neki vid filozofije egzistencije koja je upravo nastajala tih godina u Njemačkoj i Francuskoj. Bazala navodi slijedeća temeljna određenja, moglo bi se reći egzistencijalne ili, kako se on izražava, »pologe«, »dispozitio«; to je prvo čovjekovo »odgovorno i zaslužno djelo«⁵⁶, naime individualan »ja« dužan je svoje »talente« svjesno i razborito utrošiti na dobrobit zajednice. Tu se radi o pretpostavljenoj mogućnosti kako se ona razumski formulira u »mislina«, ali i »projicira«, odnosno jest podloga još neozbiljenog djela. Samo pojavljivanje, nastup u zbiljnosti, »ja« originalni je i neposredni čin koji nije nešto apriorno dato »iz potencijalnog nasada (Anlage)«, već je »proizvod kao zametanje (Ansatz)«,⁵⁷ odnosno to je voljno, svjesno postavljanje i razvijanje značenja kao i njegovo oblikovanje. Ta mogućnost subjekta iskazuje se kao »vrednoća« tog započinjućeg i izvršenog čina koji u sebi uvijek prikriva neizvjesnosti tijekom događanja. Međutim, originalnost i važnost konkretne pojedinačne inicijative upravo leži u sretnom zahvaćanju i uviđanju neponovljive i jedinstvene konstelacije događanja svijeta koju subjekt može svjesno iskoristiti ili mu se te konstelacije nepovratno izmaknu. To je trenutak i prostor u kojem »ja« izgrađuje vlastiti i osebujan svijet svoje osobnosti te time daje trajni pečat tijekom događanja ili, drugačije rečeno, »ja« je monada kao »pojedinačno izvedena reprezentacija čovječnosti«⁵⁸. Prema tome, filozofija je organ obrazovanja samosvijesti, ali ne izdvojene pojedinačne, već je »konstrukcija cjeline — formiranje bitka«⁵⁹. Stoga se važenje filozofije u obrazovanju samosvjesne ličnosti nikako ne može ograničiti na »biti subjekt u individualnom krugu (”suo nomine, agere”)⁶⁰ već, za razliku od ostalih, biće organskog i fizikalnog svijeta to znači biti svjestan događanja svijeta u njegovoj povjesnosti. Zatim, to isto tako znači

⁵⁶ Bazala, op. cit., str. 38.

⁵⁷ Bazala, op. cit., str. 39.

⁵⁸ Bazala, op. cit., str. 40.

⁵⁹ Bazala, op. cit., str. 41.

⁶⁰ Bazala, op. cit., str. 41.

uvažavanje prošlosti pod vidom budućnosti, tj. usvajati i »uzimati pod svoje« prošlost i budućnost ili biti »unum per se«, te Bazala stoga opetovano naglašava da se to jedino može dogoditi u »samovlasno i samosvojno izgrađenoj sferi djelovanja«⁶¹.

Time on istodobno energično otklanja aktivnost »ja« u isključivo subjektivnom zaokruženju jer bi se time duševni svijet sveo na »skup diskretnih egzistencija« koje samostalno i samodostatno obitavaju u vlastitom smislu i značenju pa bi prema tome i nužno bile upućene na osamljeni život. Međutim, »ja«, subjekt nije određen samo kao kretanje u svjetlu svijesti u kojoj ona »uživa«, već je na prirodan način povezan i s drugima »ja« s kojima pripada »istom redu bitka«.

Te pojedinačne egzistencije međusobno saobraćaju putem znaka, govora tvoreći tako mogućnost smišljenog sporazumijevanja, odnosno na temelju toga stvaraju zajednice, ali specifično ljudske; one se razlikuju od raznorodnih tipova zajedničkog opstanka u organskom svijetu koje su utemeljene u nižim biologijskim, tj. psihičkim sposobnostima kao što su osjeti, predodžbe, čuvstva i nagoni. Razlikovanje ta dva tipa zajednice Bazala ustanovljava prvenstveno po samoj specifičnosti subjekta. On ih određuje i označava kao »drugare«, odnosno to su ona bića koja sačinjavaju društvo ili je to skup egzistencija koje se označavaju »mi« i zajednički tvore »skupnu svijest, skupnu volju i skupni duh«⁶². No ta »skupnost« nije ništa izvan ili iznad subjekta, već jedino kao pojedinačna svijest koja je u dinamičkom jedinstvu oblikovana energija i stoga tvori nešto više od pukog zbira ili svežnja, kako je držao Hume, i liberalistička tradicija, pa zato i nema ničeg zajedničkog s proizvodom prirodnog nastojanja ili nužde. Ta specifična skupnost, dakle, pojam zajednice izražava se i određuje s obzirom na sposobnost zahvaćanja prošlosti i uviđanja budućnosti. Štoviše, svijet kao takav po Bazali je »vezanje prošlosti i budućnosti« u smislu da dijelovi određuju cjelinu, a cjelina istovremeno prožima i određuje dijelove. Iz toga proizlazi određenje da je društvena svijest kao »integracija« množine »ja« nešto što se postojano obnavlja sudjelovanjem mnoštva »ja«. Međutim, ta društvena svijest, s druge strane, nije nikakva postojana datost, već njena koegzistencija ovisi od intenziteta »duševna rada«, odnosno njena se snaga oblikuje srazmjerno kvaliteti i smjeru djelovanja, pa se i razvija putovima konvergencije i suglašavanja raznolikosti »ja«, ili pak u smjeru divergencije ili odvajanja interesa, mišljenja, osjećaja i ciljeva. Vidimo kako ovdje Bazala razvija svojevrstnu fenomenologiju nastajanja i strukturiranja zajednica. Naime, pokazuje se kako je to put nastanka u okviru društvene svijesti, tj. »društvenog kruga«, posebičnih grupa koje ili žive usporedo ili relativno skladno ili pak dolazi do međusobnog nadmetanja koje može voditi do promjene cjelokupnog

⁶¹ Bazala, op. cit., str. 41.

⁶² Bazala, op. cit., str. 43.

stanja, čak i do raspada zajednice. No Bazala smatra da je moguće pretpostaviti i drugačiji razvoj, naime da se taj »društveni krug« počinje širiti uključenjem novih sudionika, a na temelju privlačnosti dotičnog povijesnog kruga takva zajednica tada postaje i jača, a to pojačanje znači da je ona usuglašena s »dinamikom društvene jezgre« ili, drugim riječima, da odgovara prvotnom i originalnom interesu i stremljenjima dotične autohtone jezgre. Bazala to kretanje naziva »sociologijskim zakonitostima« čiji je bitak svjesna snaga, a njegova osnova prirodnost »biologijske zajednice« koja se iskazuje kao historijski razvoj, te zatim kao »kulturno uzdizanje«, a oboje je kontinuirani vremenski povezani tijekom stvaranja istovjetne postojane »skupne svijesti« kao »nadbologijsko jedinstvo«, i to nužno putem »u struji izmjenjujućih se pojedinaca«. Tu iznova dolazi do punog izražaja značenje filozofije, kako za stvaranje pojedinačne tako i društvene svijesti, tj. samosvojne, samovlasne i samosvjesne osobe odnosno »carstvo duha izgrađuje se i održava priložima ličnosti«⁶³.

Na osnovi dosadašnjih razmatranja Bazala još jedanput ustvrđuje kako je »ljubav k mudrosti« »fundamentalna i integralna poluga života«. Naime, ona omogućuje stvaranje ljudskog bića u liku subjekta, a samim tim je i ona sama u bitnom, djelovnom odnosu spram duhovne zbiljnosti kao i »kulturnim držanjem« koje je njegovo naličje. To je put stvaranja i obrazovanja osobnosti, »personalne strukture« pod vidom »ja«, ali isto tako i »drugarsko« ili socijalno povezanih egzistencija pod vidom »mi«. U taj slijed i sustav unosi filozofijska misao ili, kako kaže Bazala, »koncentracija« u samu egzistenciju »aspiraciju«, tj. oduhovljenje koje vodi do samosvjesnog bitka pod nazivom »ja« ili »ja — samo (ich selbst)«, a time se omogućava da se subjekt određuje iz samog sebe, što opet znači da sam bira svoje mogućnosti u njemu datim prilikama i pritome im podaruje svoj osobiti smisao i značenje, a istovremeno kroz to zadobiva i vlastitu izrazitu fizionomiju kojom se razlikuje od ostalih bića. Tako zadobijena vlastitost osobnosti u sebi sadrži vrsnoću, odnosno elemente napretka i rasta vrijednosti, a to, kako kaže Bazala, jest »momenat historijskog značenja«. Time subjektivni bitak zadobiva mjesto i ime u povijesnom slijedu događanja, odnosno postaje važan u »socijalno proširenom krugu života«⁶⁴, dok se tako shvaćen život sa svoje strane i kao cjelina, pod utjecajem filozofije koja je u temelju duhovne ljudske prirode, pokazuje kao osebujna analogija samog razvoja individualne svijesti, tj. životne zbiljnosti individuma. Obrazlažući to svoje stajalište Bazala se poziva na Platona za koga je društveno biće, zajednica na osebujan način uvećan čovjek (»makroanthropos«). Zato je i društveno biće osobiti »složaj« (»Gefüge«) pojedinačnih egzistencija i njihovih specifičnih duševnosti koje su u neprestanoj koegzistenciji i iz koje onda izrasta nova kvaliteta

⁶³ Bazala, op. cit., str. 45.

⁶⁴ Bazala, op. cit., str. 47.

skupne svijesti kao izražaj i oblik suživljenja identiteta tog bitka, a koji se konstituira kao vremenski neraskidiva povezanost prošlosti i budućnosti preko sadašnjosti. Filozofijska misao i »težnja« ponekad izrasta iz kolektivnog uzbuđenja ili pak osebujnog individualnog poticaja, posebice od strane »velikih ličnosti« koje na osobit način zajednici podaruju unutrašnju aktivnost, a ona vodi do obrazovanja samosvijesti i ispunjenja takve zajednice i individua smislom i vrednotama. Društveno biće u cjelini Bazala vidi u prvotnom i intenzivnom odnosu prema »izvoru doživljavanja«, a na temelju kojega se biće pokreće »iz sebe« zahvaćajući i primajući posebnosti i mogućnosti svog položaja i njegovog duševnog izgrađivanja u smjeru njemu primjerenih i svojstvenih duhovnih značenja, a to su raznorodni i specifični »pogledi, užici i ciljevi« iz kojih onda nastaje osobita sinteza samosvojnog načina života. Prema tome, taj je »izvorni doživljaj« za Bazalu »nosilac historijskog i kulturnog stvaranja«⁶⁵, a društveno biće ne odlikuje se po pojedinačnostima i njihovom razlikovanju, već prvenstveno u izrađivanju vlastitih mogućnosti. Bazala naglašava da to vrijedi za sve oblike koji nastaju kao sinteza pojedinačnosti, tj. žive kao jedno iz mnoštva, odnosno od takvog shvaćanja sukladnosti težnji u izgradnji kulturnog stanja ovisi važnost i značenje dotičnog oblika življenja u povijesnom sljedu i smislu. Kao što je lako uočiti, Bazala posebice ističe samostalno-kulturni razvoj pojedinca koji treba biti jamac nekonfliktne zajednice, naime zajednice »užeg kruga«, a koja se po interesima, potrebama i naziranjima razlikuje od »širih društvenih cjelina« s kojima u određenim historijskim epohama sačinjava još obuhvatnije zajednice. Doduše, te se složene zajednice mogu preobražavati, njihove povezanosti radikalno mijenjati ili revolucionirati bez obzira na to zbiva li se to u okviru šire zajednice. Očito tu Bazala misli na različite oblike ujedinjenja više naroda, bez obzira da li se radilo »o prirodnoj upućenosti i kulturno nastavljenju integraciji«⁶⁶, što je formulacija za »uži krug« ili narodno-nacionalnu — cjelinu. Takve relativno homogene zajednice zadobivaju svoju historijsku i kulturnu legitimaciju tek na temelju voljno-svjesnog izražaja »zajedničkih tvorevina« u sferi »objektivnog duha«, a to se očituje u oblikovnom sustavu »mišljenja, maštanja i vjerovanja«, u uspostavljenim i sređenim društvenim odnosima, i to moralnim, pravnim i državnim te konačno u prvotnom savladavanju prirode ili, kako Bazala kaže, nadvladavanju »primitivne kulture«. Takvo ustrojstvo zajednice postiže se kada se »bivstveno sažete snage« razvijaju iz svoje unutrašnjosti te osmišljavaju mogućnosti koje su date i zadate iz vlastitog »doživljavanja«, oblikujući smislono-svrhovitu zbiljnost vlastite osobnosti, njenu ideju u kojoj se očituje i iskazuje »mudrost svijeta i života«.

⁶⁵ Bazala, op. cit., str. 49.

⁶⁶ Bazala, op. cit., str. 49.

Na temelju dosadašnjih izvoda Bazala dolazi do prvog određenja nacionalne filozofije koja se iskazuje kao zbir duhovnih radnji samosvjesno usmjerenih k osobnom »obrazovanju narodnog života« i njegovo samosvjesno očitovanje u »cjelovito izgrađenom sustavu duhovnih nastojanja«⁶⁷ u historijskom i kulturnom razvoju. Određena nacionalna filozofija, međutim, ima i vlastite zadate okolnosti: prvo, to je njena geografsko-prirodna određenost; u određenom životnom prostoru smješten je narod koji je sjedinjen po biologijskoj osnovi; tu se zatim ubraja njegova prirodna osnova, tj. mogućnosti privređivanja kao i obrana od neprijateljskih utjecaja, dok je pak sama zajednica slojevito složena na osnovi diobe rada. Pripadnici takve zajednice odlikuju se ujednačenom fizičkom i psihičkom konstitucijom, dok različiti biogenetski faktori ipak pokazuju dominantne crte i određenja, usprkos neminovnih miješanja i asimilacija. Time pojedinac biva osposobljen za kulturno-civilizacijska dostignuća i to »prirodnim uzgajanjem« te kasnije svjesnim, namjernim »energičkim stvaranjem«. Pojedinačna svijest kao »složaj psihičkih sposobnosti« utemeljena je na individualnom iskustvu, ali se i na srodan način oblikuje u »skupnu svijest«, a ona ima neke zajedničke značajke: to su prvotne i zajedničke tvorevine bitka, kao što je to narodni jezik, zatim u mitu, tj. u mitologiji narodnog postojanja, kao i u svjetonazoru, običajima, uredbama i umjetničkom stvaranju; svako od tih područja na osebujuan način izražava pojedinačno-skupni doživljaj svijeta i života. Svu tu mnogostrukost izražavanja valja svesti na načelna i bitna značenja, a to je upravo i zadaća nacionalne filozofije koja te elemente treba sukladno razviti do duhovno idejnog jedinstva, do životno sposobne organizacije koja se onda očituje kao »životna zazbiljnost osobita stila«⁶⁸. Tu Bazala opet citira Nietzschea po kojem je kultura »jedinstvo umjetničkog stila u svim očitovanjima života nekog naroda«⁶⁹, dakle ona mora biti izraz autohtone volje naroda te se ne može temeljiti na »posuđenim internacionalnim shemama«. Naime, kultura nekog naroda, bez obzira na nužne izvanjske, strane utjecaje, prvotno se mora razvijati na vlastitoj »zamisli«, odnosno sve ono što je sačinjava mora biti prilagođeno tom njenom vlastitom biću. Ostvarenje tog cilja, međutim, ne može biti postignuće, dostignuće samo pukog filozofijskog znanja već svih kulturnih pregalaca i na koncu samim društvom kao cjelinom koje je osjećajno i duhovno pokrenuto ka takvim »zamislima«.

Osnova za razvoj narodnog duha stoga je, po Bazali, poznavanje prirodnog i životnog kruga naroda te raznih teorijskih znanja koja su u njemu stvorena, a ona potom čine »narodnu nauku« i »prosvjetiteljstvo«. U konstitutivne elemente »narodnog duha« nužno se ubraja poznavanje ekonomije, narodne antropologije i psihologije, pa se tek na

⁶⁷ Bazala, op. cit., str. 51.

⁶⁸ Bazala, op. cit., str. 52.

⁶⁹ Bazala, op. cit., str. 52.

temelju tako stečene cjelokupne slike zadobiva podloga za usmjeravanje ustrojstva zajednice, kao i za odnose spram drugih naroda i stranih utjecaja. Bazala, dakako, pridaje i posebno značenje estetskoj funkciji, tj. književnom i umjetničkom stvaranju koje čini i prikazuje »zavičajni krug« i »duh zemlje«. Općenito takozvano narodno stvaranje ili mudrost isto tako valja sustavno proučavati i smisleno oblikovati da bi se iz te mnogolikosti moglo zadobiti narodnoduhovno jedinstvo. Tu još poseban momenat čini sociologijsko proučavanje naroda, pa se tako, po Bazali, u konkretnom slučaju hrvatskog naroda vidi da seljaštvo čini jezgru društvenog bića te se preko njega i oblikuje društvo i kulturni rad. Bazala se u ovom teorijskom radu samo vrlo posredno, tako reći u aluzijama, osvrće na aktualna zbivanja tadašnjeg društva i država, te je utoliko zanimljivije razmotriti njegove poglede na seljaštvo koje je doista i bilo glavni masovni politički činitelj tadašnjeg hrvatskog društva. On ističe da bez obzira na faktičnu ili stalešku pretežnost seljaštva ono nikako ne može biti »jedini inicijator« historijskih i kulturnih zbivanja, ali je ono van dvojbe važan društveni činitelj na temelju svoje »empiričke duševnosti«, kao i po »intencionalnom značenju«, tj. načinu i vrsti njegovog egzistiranja, a pod time on prvenstveno misli na neposrednost njegovog životnog odnosa s prirodom te na neposrednost »zadružne svijesti i osjećaja uzajamne ovisnosti, i to upravo u značajnoj razlici spram atomizacije individualnog gradskog života. Sam način seljačkog privređivanja, ističe on, isključuje nezasluženu dobit pa bi stoga takav način zadobijanja imutka mogao biti i načelo uređenja društvenog i kulturnog stanja. Isto tako, čak i seljačka religioznost, bila čisto prirodna ili ne, uključuje u sebe vjeru u duh zakona koji nagrađuje trud i dobro djelo, pa bi i to mogao biti element koji valja uvažavati u organizaciji društva. Ti i takvi elementi po Bazali bi mogli biti konstitutivni činitelji »seljačke demokracije«, dakle nečeg specifično našeg u razlici spram, kako on kaže, engleske koja je tradicionalna, francuske liberalne i češke socijalno-humane demokracije. Prema tome, nacionalnokulturni život izgrađuje se u »duhovnom zanosu« cjeline narodnog bića, naime njegovih »prirodno-biologijskih, empiričko-psihologijskih i sociologijskih pretpostavaka«⁷⁰ njegovog opstanka. Time Bazala dolazi do još jednog određenja nacionalne filozofije, naime ona je »duhovno oživljena aktivnost narodnog bića«.⁷¹

Valja naglasiti da se Bazala ovdje vrlo odrešito ograđuje od svake primisli naturalizma u pitanjima konstitucije nacionalne filozofije, jer je jamačno da je kultura »duh izišao iz prirode«. Međutim, ona nikako ne može biti naprosto nastavak prirode budući da se kultura ne razvija spontano, već se stvara u »vidu duhovne kvalifikacije«. Čisti naturalizam po Bazali je neduhovan i nefilozofijski, a to isto važi i za naturalistički pojam naroda koji tek na temelju smisleno-vrijednosnih odnosa

⁷⁰ Bazala, op. cit., str. 58.

⁷¹ Bazala, op. cit., str. 58.

»postaje filozofski zaneseno biće«, tj. tek tada kada svoju doživljajnu zbilju preobražava u »duhovna značenja«. Isto tako, ni »empirijska duševnost« nije vrijednost po sebi, već se tek onda kada postane »duhovno izgrađena« uvrštava u kulturne tekovine. Pa ni takozvana »volja naroda« ne može biti puki zbroj volja svih ili većine, već je to »idealna konstrukcija«, odnosno umna sredina raznih naziranja, kao i sredina između poslušnosti autoritetu, tj. principu vođe i bezličnog pritiska mase. Opravdanje poziva k priklanjanju prirodi Bazala vidi samo kao odvratanje od nekog pervertiranog ili dekadentnog kulturnog stanja, primjerice kada prijeti otuđenje narodnog bića pod tuđim utjecajima. Upravo se tada mora, po njemu, pojaviti filozofijska težnja u vidu kritike i savjesti kako bi se tijekom kulturno-civilizacijskih zbivanja mogao prizvati k njegovom »zavičajnom zadatku«. Tek u tome smislu filozofijska težnja jest i postavlja »duhovno ožvljenu prirodu«.

Za neophodno ispravnu »ustavnost duha« isto je tako važna idejno pravilno usmjerena historijska svijest koja mora znati lučiti vrijedno i poučno kod povijesnih događanja da bi na temelju toga dosegla odmjeren stav između tradicije i mogućnosti novih stvaranja, a na osnovi toga onda bila poticaj dinamici, ali i identičnosti narodnog bića. Dakako, takav pogled na historijsku svijest pretpostavlja široko rasprostranjenu težnju k duhovnim sadržajima kod svakog pojedinca, a to je ono na čemu je Bazala i praktički nastojao, naime na razvoju narodne prosvjete.

Ovakvo Bazalino obuhvatno shvaćeno duševno-duhovno kretanje narodnog bića, koje je prožeto filozofijskom težnjom, zapravo je »traženje i osvajanje duhovne domovine, individualno izgrađena gledanja na svijet i život«⁷².

Može se ustanoviti da je ovaj posljednji Bazalin stav vrlo dobar primjer načina njegovog prihvaćanja i daljnjeg razrađivanja ideja Franje Markovića o nacionalnoj filozofiji. U izgradnju i sustav te narodne svijesti ugrađeno je cjelokupno svjesno nastojanje naroda, odnosno ta narodna svijest uključuje u sebe ono što je dosegnuto, ono poželjno kao i zadate ciljeve. Zato ono što Bazala, vrlo primjerenim terminom, naziva »duhovno imanjenje« nije nešto u čemu se naprosto može uživati, niti se to može stalno iskorištavati, a isto se tako ne može držati za nešto što se samo i autonomno razvija, kao neka vrsta urođene ideje, kako on sam kaže, u platoničkom ili aristotelovskom smislu, jer tako nešto zastupati bio bi, po njemu, puki i neutemeljeni, nehistorijski racionalizam.

⁷² Bazala, op. cit., str. 61.

A. BAZALA — UTEMELJENJE I KONSTITUCIJA »IDEJE NACIONALNE FILOZOFIJE«

Sažetak

Problem nacionalne filozofije za Bazalu je bio naslijeđeni zadatak od njegovog učitelja F. Markovića, prvog profesora filozofije na novoosnovanom Sveučilištu, 1874 god. Bazala je svoje poglede izložio u monografiji o F. Markoviću te posebice u raspravama »Filozofija u Hrvatskoj od pada apsolutizma ovamo«, »Jugoslavenska misao« i »Ideja nacionalne filozofije«. Za Bazalu je filozofija bila temeljna i utemeljujuća znanost u oblikovanju i osmišljavanju nacionalnog identiteta i samosvijesti. Stoga se, strogo gledajući, kod njega ne radi o »ideji nacionalne filozofije«, već o filozofiji nacionalnog, tj. sveobuhvatnom zasnivanju bitnih odrednica »nacionalnog bivstva«, te iz njih izvedenih zadaća i mjesta hrvatskog naroda u »kolu suvremenih evropskih naroda«.

A. BAZALA — THE FOUNDING AND THE CONSTITUTION OF THE »IDEA OF A NATIONAL PHILOSOPHY«

Summary

The problem of a national philosophy was a task Bazala inherited from his teacher, F. Marković, who was the first professor of philosophy at the newly founded University (1874).

Bazala expounded his views in the monograph on F. Marković, and especially in his treatises »Filozofija u Hrvatskoj od pada apsolutizma ovamo« (»The Croatian Philosophy from the Fall of Absolutism to the Present«), »Jugoslavenska misao« (»The Yugoslav Thought«) and »Ideja nacionalne filozofije« (»The Idea of a National Philosophy«). For Bazala philosophy was the fundamental and founding science in the process of creation of a national identity and self-awareness and their meaning. Therefore, strictly speaking, we are not dealing here with »the idea of a national philosophy«, but with a philosophy of the national as the universal construction of the essential defining characteristics of a »national being« with their resulting tasks and with the place of the Croatian nation »within the circle of other modern European nations«.